

Bitva u Lipan

30. května 1434.

Napsal **Hanuš Kuffner** za přispění **Joz. Miškovského**.

VYDAL „SOKOL“ ČESKOBRODSKÝ. — TISKL L. BENEŠ V Č. BRODĚ.

BITVA U LIPAN

30. května 1434.

. Napsal **Hanuš Kuffner**
za přispění Jozefa Miškovského.

Všechn zisk jistně mohly Lipanské a na jehlanec
v Dole Zabitých.

Na lipanské pláni od r. 1881 ční k nebesům jako bolestný vykřičník Prokopova mohyla, zbudovaná spolkem »Prokopem« na památku přesmutné události, jejimuž popisu věnována jest tato knížka. — Tragedie lipanská pro žalostné důsledky po všechny časy probouzela vzpomínku našich lidí, ačkoli jasné a plné uvědomění a poznání pravdy připravil teprve Palacký svými Dějinami husitskými. Přes to nesluší přehlédnouti, že naše tábory z doby persekuční a pozdější předcházeli selský tábor z min. století, neboť již r. 1775 pro polehčení roboty sešli se tu »sousedí kontribuenti« a odtud táhli na kostelecký zámek.

Z naší doby sluší zaznamenati zakázaný tábor z roku 1869 a velkolepý tábor ze dne 29. května 1870, na němž řečnil Jozef Barák. Tábor při slavnosti základního kamene odbýván 29. června 1881 (řečník Jozef Barák), velkolepý tábor při slavnosti odhalení mohyly 4. září 1881 (řečník dr. Ed. Grégr) a poslední nezakázaný tábor 10. srpna 1884 (prof. Tilšer a dr. Ed. Grégr). Ostatní tábory byly z a k á z á n y. Místo jednoho takového táboru zakázaného sešel se 29. srpna 1897 lid tajně na vrchu »Klepce« u Limuz, o němž vládní orgányové zvěděli teprve druhého dne.

Lipanská pláň tedy již po léta jako hora magnetická táhne k sobě česká srdce. Od r. 1886 putují sem pravidelně jednoty sokolské a to vždy v neděli

neb svátek, nejbližší 30. květnu. V posledních letech přidružily se zástupy studentstva pražského a dělnictva, združeného pod praporem národně-socialním; od roku 1898 též dělnictvo socialně-demokratické. Lid z obcí okolních i vzdálených doplňuje zástupy na tisíce a také vláda dává se zastupovati, komisaři a četníky...

Není na české mapě — krom Bílé Hory — tak smutného místa jako Lipany, o nichž lze říci, že bez nich nebylo by té Hory. Proto se tak často obracíme k Lipanům, kde Táboři mrtví dřímou, davše život za ideály, pro něž vztýčena šibenice na Golgatě a zapálena hranice v Kostnici. Proto pořádáme ty poutě, výklady a přednášky, s nadějí, že to nebude nadarmo. Snad to nezůstane jen při věcech zevnějších, snad přece znenáhla vyroste v srdcích hnutí, jehož směry a konce v silnějším pokolení se zobrazí jinak, nežli to mohlo býti za nás. — Dejž to Bůh!

Jako ty poutě a tábory, i tato knížka jest prostředkem k těm cílům. Ti, kteří jsou žádostivi poučení, dočtou se vylíčení, sepsaného na základech pramenů historických, při čemž dbáno českých řádů vojenských z 15. věku i ducha řádů těch a příkladů z jiných válek husitských, kteréž srovnány s všeobecnými zásadami válečnickými.

Budoucí poutník bude mít knížku, z níž sezná průběh celé tragédie, a od mohyly Prokopovy přehlédne širé bojiště. Bude si moci zobraziti děj, v němž národ český raněn přímo k srdci, a protože tento národ zápasil za mravnost, za osvětu, za rovnost lidí, byla tu povalena osvěta i mravnost. — Po dlouhých staletích probudil se svět a slunce pravdy zasáhlo i temné kouty španělských mučireň; lidstvo jde po cestách českých Táborů s pochodněmi a světly nově rozžehnutými — kéž by srdce vždycky věděla o tom, co ústa mluví! — lidstvo jde ku předu dále a český národ s ním. V přemnohých oborech vědomostí urazil i národ náš mílové cesty, a zůstal-li pozadu se

svým právem, nabyt zkušenosti, jak svět odplácí. Nikdo nezaplatil mu krev, vylitou na lipanských polích a ve všech vojnách husitských, a toliko osvícení jednotlivci v cizích národech připomínají s vděkem české boje v 15. století. Nárok na takový vděk — zdali přísluší tomuto pokolení Husitů?

Čím více se budeme podobati Těm, na Něž vzpomínáme, tím méně budeme se starati o cizí vděk, o cizí pomoc. Jiskry, jež zapalují toto vědomí, jsou ony vzpomínky, jimiž obetkáváme postavy Táborův. Oni měli život slavný i krušný, tvrdé pěstě i něžné duše, železné palcáty i zlatá srdce. Jich víra vzplála v zář učení Bratří Českých, jich vojenský řád a tuhý život po dnešní den jest příkladem vojenských zřízení a nejzvučnější ohlas Tábora podnes hlaholí mezi Kozáky.

»Kéž byste věděli, koho oslavujete!« pravil k Sokolům brodským o památné přednášce zesnulý dr. Toman. Nuže — i tato knížka chce přispěti k tomuto uvědomění.

I.

Strategická předehra.

---

1. Sbírání vojsk; Praha dobyta Divišem Bořkem; Plzeň zásobena.

Chceme čtenáři českému osvětliti osudný moment českých dějin, bitvu Lipanskou, se stanoviska válečnického.

Bitva se zřetele vojensky odborného je veliký výkon souboru sil hmotných, mravných i duševních. Právem mluví se o válečném umění. Chceme ukázati, na jaké výši stálo právě toto umění našich předků, mezi nimiž je řada jmen znamenitých válečníků, vojevůdců.

Ne neprávem jména velikých vojevůdců zaznamenána jsou v paměti lidské. Velikým vojevůdcem nemůže být malý člověk. Od muže, jenž nese zodpovědnost za zdar podniku, vyžaduje šťastné — a ba že i nešťastné — vedení války takovou sumu promyšlené práce předchozí — řízení příprav, účelné soustřeďování sil za směrem nejlépe k cíli vedoucím — tolik statečné rovnováhy duševní, tolik duchapřítomnosti v udílení rozkazův a vhodných opatření po celé šíři válečného dějiště, že právem velcí vojevůdci jmíni jsou i velkými mysliteli válek.

Chceme ukázati, že válečníci husitské doby takovými mysliteli byli, chceme rozbořem a podrobnějším vylíčením příprav dějů válečných, jež souvisely s bitvou u Lipan, ukázati odbornou výši, na jaké stáli tehdejší náčelníci českých vojsk.

Dva téměř rovní činitelé stáli proti sobě: Čechové proti Čechům, na obou stranách stejně zkušení řidiči válek. Ale podnět k válce vyšel se strany panské, která zjednala si od prvopočátku převahu fyzických sil.

Výhodu tuto pak ještě převyšovala výhoda nad jiné důležitá: prvenství činu. Ve válce rozhoduje toto prvenství; kdo předejde soupeře činem, má téměř vyhráno. Odvádí a poutá nepřítele kamkoli a kdykoli se mu výhodným zdá; zůstává pánem své vůle, vnucuje ji nepříteli, předpisuje mu kroky, ovládá zkrátka pole. V tom ohledu byla tudíž strana panská hned od prvopočátku v nesmírné výhodě.

Výhodu tuto arci nemálo vyrovnávala mravní převaha Bratří, která v těchto dnech boje o život naposled skvěle zazářila. Proti stavovským zájmům pánů s cizáctvem spolčených stála v zápasu idea svobody národa i lidu, za níž Bratří chrabře se bili. Leč vítězství rozhodlo prvenství panských v činu a naprosta převaha fyzických sil od prvopočátku. A v tom hledejme vlastní příčinu porážky Lipanské. Bratrstva polní padla, avšak padla čestně v boji nerovném. Okolnosti však, za jakých udál se zánik proslavených vojsk bratrských, doporučujeme k prostudování všem českým čtenářům, kteří se zajímají o válečnou zdatnost našich předků.

Zachyťme především vojenskou situaci v Čechách před výpukem války.

Dle usnesení celé strany pod obojí, tudíž i pánů, sevřena byla Plzeň, hlavní opora nepřátel kalicha na českém západě. Město, jinak nedobytné, mělo býti vyleženo stůj co stůj, t. j. přinuceno odříznutím

všelikého dovozu vzdáti se konečně hladem. Položila se tu veškerá moc bratří; v celé zemi nebylo jiného bratrského vojska. Plzeň bývala však vítanou oporou a obrotlíkem operací všech cizozemských vojsk, která Šumavskými branami zemskými do Čech vtrhla; a to byl důvod, pro nějž i nyní cizina vše podnikala, jen aby město tak důležité ušetřeno zůstalo zkázy a zůstalo v její moci. Jakmile tudíž podařilo se cizáckým mocnostem popuditi kališnickou vysokou šlechtu proti kališnickému lidu, slíbila strana pod jednou po úradě s cizími delegáty pomoc svou ku zničení polních vojsk bratrských toliko s podmínkou, že přičiněno bude prve o v y b a v e n í P l z n ě, t. j. že obrátí jednotníci svoji moc vojenskou předně k Plzni. Tohoto základního rysu plánu panských dlužno se přidržovati při posuzování prvních panských podniků.

Obr. 1.

Úkol panského ředitele výpravy měl své obtíže. Především bylo třeba sebrati silné vojsko, ale tak, aby vlastní účel nebyl předčasně prozrazen. Dosavadní přívrženci bratrstev nesměli tušiti, že jedná se vlastně o stavovský zájem pánů. Proto páni zastírali záměr svůj až do poslední chvíle »nezbytnou potřebou zahubiti škůdce zemské«. Dobře zřízená agitace politická, popuditi lid, konala znamenitě svou povinnost. Odpor proti válečným rotám polním, následkem moru, neúrody, drahoty a hladu po Čechách zuřícího přirozený, umělou agitací živěn vzrůstal očividně. Další podmínkou zdaru bylo nedopřáti bratřím času, i kdyby

již znamenali úklad nastrojený. připraviti se náležitě na odpor. Bylo třeba tajně i překvapně sebrati přesilu vojenskou.

Ovšem nezbyvalo, než přestati z počátku na sbírání vojska toliko v krajích od bratří velmi odlehlých, na východě a jihu království. Na Plzeňsku sbírali se mohlo až později pod ochranou vojsk panských. Vše bylo třeba strojiti s kvapem neobyčejným. Na jihu Čech byla silná města strany tábořské, která, předčasně upozorněna, sama nakvap dáti se mohla do příprav; východní vojsko pak, nehledě k témuž nebezpečí se strany měst Sirotčích, mohlo dostati se k Plzni toliko přes Prahu, již musilo dříve dobýti.

Toto východní a první vojsko panské svolal správce zemský, Aleš z Vřeštova, ku konci dubna na luka řečená »na Kačíně« u Nového Dvora na severovýchodě od Kutné Hory. Velení nad ním ujeti se měl sám vrchní ředitel válečné výpravy Diviš Bořek z Miletínka.

Na jihu Čech dal se v téže době na sbírání vojska nepřítel Táborů Oldřich z Rožmberka.

Bratrstva dlouho netušila, co strojí se proti nim; tak účelně zastíraly se panské přípravy. Prozradilo se to patrně v Praze, až když Staroměstští, kteří přistoupili k jednotníkům, v horlivosti jali se vybízeti i Novoměstské, následovati jich příkladu. Od Novoměstských zpraveni neprodleně bratří u Plzně.

Jaké překvapení způsobila zpráva v ležení, lze si představit. Bratří do poslední chvíle věřili, že jsou páni stále zajedno s nimi v hájení zájmů země i kalicha proti nepřátelům zevním i domácím. Rozhořčení bratří bylo i proto oprávněné, že tentokráte byla bezpečná naděje zdolati Plzeň. Maličko vytrvalosti — a kalich byl by zvítězil i na Plzeňsku, Řím byl by kapituloval, zbaven jsa i posledního útulku svých stranníků.

A tu, v okamžiku nejrozhodnějším, náhle přichází zpráva o netušeném úkladu. Ještě ale netušili

bratří, jak daleko pokročily již přípravy pánů, sic byla by se vojska zdvihla bez meškání od Plzně, aby zabezpečila si Prahu, bod té chvíle již nad jiné důležitější. Bratří po živých úradách přestali na odeslání zkušených válečníkův, aby Novoměstským byli radou i skutkem nápomocni. Válečníci do Prahy posláni měli ohledati pravý stav věcí a učiniti odtamtud opatření, která by straně byla nejvíce prospěšna.

A tak sešlo prozatím s jediného prostředku, jenž byl by býval s to napravit, co napravit se dalo. Pochod na Prahu a obsazení tohoto středu království byl odložen.

Bratří cenili důležitost Plzně nad důležitost Prahy: Praha ale padla, a když konečně hnula se vojska bratří přece od Plzně, bylo již pozdě; Praha nejen zůstala v moci jednotníků, nýbrž stala se vojenským počátkem zániku bratrstev. Nepřítel, jež před desíti dny ještě bylo lze přemoci, nyní silný vyčkával příchodu vojsk pomocných, která skutečně za zády bratří jako by ze země rostla. Plzeňský landfrid s vojskem pod korouhvi Rožmberskou, kryt Prahou, spojil se s vojskem jednotníků pod obojí v mohutné těleso, síly bratří daleko převyšující, načež v málo dnech následovaly — Lipany.

Do Prahy odebrali se od Plzně oba přední hejtmani Táborů, Ondřej Keřský a Mikuláš z Padarova, s několika jinými nižšími hejtmany, vrchní hejtman Sirotků Jan Čapek ze Sána v čele všech sám vrchní správce spojených vojsk, kněz Prokop Holý. ^{a)}

Hnedle po svém příchodu do Prahy přesvědčili se bratřští vůdcové, jak důležité jest svolati do zbraně bez průtahu pomocný lid ze svých měst. Čapek odkvapil do Hradecka sbíratí velký lid a zároveň s ním odjelo také poselstvo Prokopovo do Tábora, aby i tam nemeškali se sbíráním nového vojska. ^{b)}

Patrně vyzván i hejtman bratrský na Žatecku, Jakoubek z Vřesovic a z Bíliny, připraviti se

k válce. Podivení vzbuzuje jen, že Jakoubek obrátil se se svými, Žateckými a Lounskými k bezvýznamnému za tehdejší situace, která vyžadovala soustředění všech sil u Prahy, hradu zemského převora řádu německých rytířů Albrechta z Dubé, Kostomlatům v Českém Středohoří mezi Bílinou a Lovosicemi, kdež setrval i po Lipanech. Zdá se, že nebyl vyzván přitrhnutí seč lze nejdříve ku Praze, a že tudíž přední vůdcové bratrští nepostřehli ještě v těchto dnech, nad jiné důležitých, výše nebezpečí a plného významu Prahy.

Prokop sám, uznávaje důležitost Prahy a věren své zásadě válečnické, vystupovati všude útočně kdekoli se dalo, hned od počátku zabýval se úmyslem, zmocniti se Prahy co nejdříve. V tomto předsevzetí řídil pak za pomoci ostatních vůdců vojenských přípravu Novoměstských k útoku na Staré město. Avšak tragický osud stihal jej již svými ranami. Prokop nevolal posily do Prahy, nepovolal ani vojska od Plzně, chtěje patrně vyčkati pádu tohoto města, a tak byl překvapen pány dříve, než novoměstští dovedli se připraviti. Tak důmyslně dovedli panští zastříti svůj úklad, že do posledního okamžiku Prokop nepostřehl, jak daleko pokročily jejich přípravy.

Staroměstští, jati strachem před osvědčenou podnikavostí přibylých vůdců táborských, zpravili o tom neprodleně panského vojevůdce, sbírajícího lid „na Kačíně“ a žádali neprodlenou pomoc. A nežádali nadarmo. Byloť v životním zájmu vojska panského, aby Praha, celá Praha, stůj co stůj dostala se v moc jednotníků. Jen přes Prahu vedla cesta do Plzně a jen v Praze mohlo vojsko panské dovršiti náležitě svoje přípravy. Diviš Bořek rozhodl se proto k neprodlenému zajištění se Prahou.

Zprávu od Staroměstských obdržel Diviš Bořek patrně 2. května, ^{o)} někdy k večeru, a již časně z rána 3. května bylo vojsko jeho na pochodu.

Bylo uraziti celkem 72 kilometry, tedy nejméně dva dny cesty, či silné pochody o 30—40 kilometrech. V noci 4. května přitrhlo vojsko již k Libni, odkudž pak z rána 5. května přešlo přes Vltavu a vtrhlo hradem Pražským na Menší město a v den následující, 6. května, přes most Pražský na Staré město, přivítáno arci jásotem měšťanů, s nimiž bez meškání společně udeřilo téhož dne na Novoměstské. Tito právě se chystali sami k útoku. Novoměstští, celkem slabí, odolati nedovedli a tak Nové město s nepatrnou ztrátou několika mužů dobyto jest panskými. Stěží jen zachránil se Prokop s hejtmany Tábořskými a několika lidmi domácími a přespolními útekem do Tábora.

Praha ale byla ztracena a tím byl i zpečetěn osud politicky i strategicky nepřipravených, přepadených bratrských obcí, polem pracujících.

Co následovalo, bylo sice chrabrým, avšak již marným pokusem napravit, co napravit nebylo více lze. —

V noci 5. a 6. května stihla polní bratrstva jiná vážná nehoda: žoldákům Zikmundovým a Basijským podařilo se **zašpižovati Plzeň.** ^{d)}

* * *

2. Těžiště války přesunuto z Plzně do Prahy. Bratrská i panská vojska pospíchají ku Praze.

Prahou ztratili Bratři důležitý bod. Odtud mohli s výhodou zameziti vzrůst panské moci v mohutné těleso, dokud skupiny nepřátelské dělily ještě od sebe veliké prostory.

Prokop býval v rozrážení mistrem a vždy se osvědčil, kdykoli naskytla se příležitost. Tentokráte však překvapen byl sám ve chvíli, kdy síly jeho byly rozptýleny. Vojska polní ležela u Plzně, v Táboře a Hradci sbíral se teprv lid. Stala se chyba, že neodešla vojska od Plzně do Prahy zároveň se svými hejt-

many. Na štěstí bylo v poli prozatím jen jedno vojsko panské a tak byla i naděje, budou-li bratrští rázně jednati, že shromáždí se a přepadnou i rozdrť Bořka než ještě dovedli by mu přispěti ostatní.

Obr. 2.

Situační 11. května.

Plzeň, tolik vystihl Prokop, ač nevěděl ještě, že byla již zásobena, stala se předmětem vedlejším, obléhání další bylo by znamenalo jen ztrátu času. Proto uzavřel odvolati vojska od Plzně a zavolati je, i posily z Tábora a Hradce, na jedno společné shromáždění. Praha musila býti nazpět dobyta.

V desíti dnech mohla vojska býti u Prahy a mohlo býti rozhodnuto o podniku. Není pochyby, že Prokop odeslal k těmto činitelům, k Čapkovi do Hradce a do ležení u Plzně, své posly; do Tábora spěchal sám osobně. Dopis Prokůpkovi odeslaný zněl v českém překladě takto (original latinský):

»Pán náš všemohoucí, jenž po bouřích dává jasnost a po zármutcích útěchu, budiž s Tebou, bratře v Kristu mně nad jiné milý!

Věz, že z dopuštění božího falešní páni zemští s Pražany Staro-

městskými obořili se na milé naše bratry, měšťany Novoměstské; některé zabili a město na nich dobyli, jakož jsme to spatřili sami.

Proto zdá se nám, a byste, nechajíce všeho, hnuli sebou od Plzně k Sedlčanům. Čapek zajisté svolává veliký lid a my od Tábora nápodobně, jakož doufáme; neboť lépe jest nám umřítí, nežli nepomstítí nevinné krve oukladně vylité milých bratří našich.

»Buďte s bohem, věda, že on potrestav svých, zase je potěšuje«.

Z dopisu vysvítá nejen rozhořčenost Prokopova, nýbrž i odhodlanost k zápasu a naděje ve zdar. Vysvítá však také, že Prokop odeslal dopis jsa ještě na útěku z Prahy do Tábora. Dopis nedostal se do rukou adresátových, byv patrně kdesi v okolí Konopiště a Benešova přívrženci jednotníků zachycen.

Zpráva o pádu Prahy dostala se přece dosti záhy do ležení bratří u Plzně. Přinesl ji patrně některý jezdecký uprchlík z Prahy, jenž urazil cestu do ležení za dva dny. Bratří měli zprávu najisto již k večeru **8 května**. Spůsobila poplach.

Hejtmani postřehli, že přešínulo se těžiště války z Plzně do Prahy, t a m že padne rozhodnutí. V poradě uzavřeno zdvihnouti se ještě v noci ku Praze. Neprodleně nařízeno vojskům, aby konala přípravy. Zjištění prve přítomní Staroměstští, kteří se ještě z ležení bratří nerozprchli, zavolány posádky bratrské z okolních tvrzků, nakládána zavazadla na vozy, pušky vzaty z náspů obléhacích a strženy s vozy do šiku, kdežto budky, stany a sruby obléhací zapáleny. Při této příležitosti zapomenuto v kvapu některým podřízeným horlivcem i několik vlastních bojovníků raněných a nemocných, kteří, nemohouce se hýbatí, uhořeli; okolnost vysvětlitelná chvatem, s jakým ležení, po 11 měsících zaujímané, náhle a v noci mělo býti opuštěno.

Již v prvních hodinách po půlnoci bylo vojsko na pochodu. Táhl ku Praze s takovým klopotem, že rozbilo ležení již **9. května** u **Hostomnic**, vzdálených 52 kilometrů od Plzně, 48 km. od Prahy a 32 km. od **Ostromeče**. Jak se zdá, zamýšlela vojska přestoupiti u **Ostromeče** na pravý břeh Vltavský, na němž snáze

a bezpečněji bylo lze obořiti se na Bořka a případně na Prahu s nadějí, že Novoměstští otevrou vojsku některou bránu. Na levém břehu Vltavy hrozilo by nebezpečí, že objeví se v týlu vojsko landfridu Plzeňského. Sešlo ale zatím i s pochodu na Prahu.

10. května rozešla se vojska: Táboři uhnuli na jih ku Příbrami, a jen Sirotci setrvali při směru k Ostromeči. Příčina dá se tušiti. Buď přišly podrobnější zprávy z Prahy o síle vojska Bořkova a na prostém přemožení Novoměstských, takže nebylo radno odvážiti se k útoku bez náležitého sesílení; anebo v Hostomnicích zastihli vojska poslové Prokopovi s instrukcemi, aby dali se Táboři na pochod ku spojení s novým vojskem k Táboru, či hned k Miličinu, Sirotci však směrem ke Kolínu naproti Čapkovi, jehož byl Prokop najisto již zatím také vyzval, dáti se s lidem, do té doby sebraným, na pochod ku Praze.

Prokop Holý zdvihl se 11. května v čele nově sebraného lidu z Tábora a chtěje patrně využití lhůty do příchodu polního vojska k praktickému výcviku nováčků v opravdovém boji, oblehl **Borotín**. Téhož dne dorazilo polní vojsko Tábořské někde u hradu **Kamýka** na levý břeh Vltavy, kdež, či poblíže Chlumce, také 12. května odpočívalo po námahách trojdenního pochodu. Uraziloť nejméně 93 kilometry ve třech dnech, či průměrem 31 km. (4 míle) za den!

Z ležení tohoto zpraven byl nepochybně Prokop, že vojsko jest na blízku. Od něho přišel pak asi pokyn, že vojsko dáti se má přímo k Miličinu, kde miní spojití se s ním již 14. května k společnému pochodu ku Praze.

13. května odpočívalo polní vojsko někde u Sedlce, načež v ustanovený den, 14. května, spojilo se s lidem Prokopovým, jenž upustil zatím od Borotína, v ležení u vsi **Něm. Záhoří** na $\frac{1}{4}$ hodiny od Miličina. Dne 15. května nacházel se již Prokop Holý se vším lidem Tábořským na pochodu ku Praze, kam

přibyl — táhnuv patrně přes Bystřici, Poříčí n. S. a Ladvé — **17. května** a položil se u **Krče-Kunratice**. — —

Prokûpek s polním vojskem Sirotčím spěchal zatím z Ostromeče ke Kolínu, přibyl **11. května** do okolí Benešova, kde snad **12.** odpočíval, a vypraviv před sebou jako Táboři posly k vyhledání a zpravení Čapka o příchodu svém, táhl **13. května** dále k Sázavě.

V té době nalézal se již i hejtman Čapek na pochodu z Hradce n. L. ⁹⁾ do Kolína, odkudž patrně vyzval Prokûpka, snad vlastními jeho posly, aby ze Sázavy uhnul se na sever do Kouřimi a do Brodu Českého, kdež spojili by se k pochodu na Prahu. Prokûpek přenocoval dle všeho **13.—14. května** na pravém břehu Sázavy u stejnojmenného býv. kláštera, v noci **14.—15. kv.** v Kouřimi a přibyl **15. května** do Brodu Českého, spojiv se tu s Čapkem, již **14. sem** přibývším. Odtud hnul se pak Čapek **16. května** se vším lidem Sirotčím k Jirněmu, 20 kilometrů od Prahy vzdáleným.

Dne **17. května** harcovali tedy honci obou vojsk bratrských, již sesílených, pod hradbami Pražskými.

To bylo osmý den po upuštění od Plzně a po silných pochodech shromažďovacích, na nichž urazilo polní vojsko Táborů celkem nejméně 200 kilometrů, t. j. průměrem 25 km. za den, polní vojsko Sirotčí celkem nejméně 175 km., či průměrně 22 km. za den, což byl zajisté skvělý výkon, jenž nijak nesvědčí o špatné kázni vojsk bratrských. . . .

* * *

Bořek přerušuje výboj a zavírá se v Praze. — Shromažďování vojsk panských u Plzně. — Boj v Čechách severních.

První úspěch, dobytí Prahy, byl straně panské dobrou předzvěstí do budoucnosti; dostavil se i užitek. Zvěst o vítězství jednotníků rozlétla se brzy po

Čechách; kde kdo ještě byl na vahách, přidal se zjevně k vítězné straně. Nejdříve hýbali se přívrženci v okolí Prahy. Zmínky zvláštní zasluhují Mělničtí a paní Perchta Konopištská ze Šternberka s Václ. z Dubé na Kozlém.

Obr. 3.

Diviš Bořek sám nemínil otálet v Praze. Vůdčí idea, vybavit Plzeň, pudila jej neodolatelně za Prahu. Již nazejtří po dobytí Nového města, 7. května, vytrhl s vojskem, jak se zdá směrem ku Karlovu Týnu. Beroun, jak známo, byl městem bratrským. Leč záhy jej zastavily na pochodu novinky ze západního jeviště války. Lze předpokládati, že nedostal se vůbec ani za Berounku, nýbrž vrátil se buď již 8. či nejdéle 9. května opět do Prahy.

Radostná zvěst o šťastném zásobení Plzně stihla do Karlova Týna 7. května, právě as, kdy Bořek přiblížil se ku hradu. A tu dosti podobá se pravdě, že vyčkáváje i vyjasnění situace, popřál Bořek vojsku svému poklidu u Karlšteina po celý den 8. května. Vliv obou ran, pádu Prahy i zašpižování Plzně, musil se nějak objeviti na jednání bratrských vojsk. Již pak 9. května přišla skutečně důležitá zpráva, že blíží se od Plzně silné vojsko nepřátelské. Nebylo

lze jinak souditi, leč že bratří zanechali Plzně, a že zamýšlejí obořiti se na Prahu.

Výhoda prvenství v činu snadno mohla přesunouti se do tábora nepřátel. Bíti se již teď s bratry v poli otevřeném, nepokládal však Bořek za prospěšné a za moudré. Ne-li dříve, vrátil se tudíž vrchní hejtman strany panské 9. května z Karlova Týna do Prahy, v den, kterého položil se Prokůpek u Hostomnic, vzdálených od Prahy na dva pochody cesty. V Praze ale musily se ihned konati přípravy k tuhé obraně, neboť město musilo býti stůj co stůj uhájeno do příchodu panských vojsk západních a jižních.

Štěstěna naklonila se již cele na stranu panských. Bratří vyhnuli se tentokrát Praze a tak nabyl Bořek netoliko času zásobiti se dostatečně spíží z okolí pražského, nýbrž i potáhnouti k sobě okolní síly jednotníkův, a zvýšiti obrannou sílu zdí městských. Mimo to uvolnila se odchodem bratří i čára spojující Diviše Bořka s landfridem Plzeňským, a konečně zbylo i dosti času učiniti trvale neškodnými občany Novoměstské. —

Na západě a na jihu Čech hýbali se již zatím pomocníci. Sotva odtáhli bratří od Plzně, dal se landfrid Plzeňský skutečně do kvapného sbírání sil.

Lid Oldřicha z Rožmberka, aspoň z jižnějších končin panství, byl najisto již 10. května na pochodu k Plzni. Setrval ve směru tom i když známo již bylo, že Plzeň jest osvobozena. Nemohl tušiti, jak rozestaví se bratří u Prahy, aniž kam prve se obrátí. Ani síly landfridu Plzeňského, ani síly Rožmberské o sobě nebyly by jinak na pochodu svém ku Praze bezpečny před porážkou. Šťastný výsledek výpravy závisel na šťastném příchodu posil ku Praze. Spojení západního a jižního vojska musilo se tudíž státi u větší vzdálenosti od Prahy. Na pochodu do Plzně Rožmberští potáhnouti měli k sobě lid všech jednotníků z kraje Bechyňského a Prachenského. Tak

v Strakonických lid velmistra Václava z Michalovic, v Horažďovicích Menhartův lid z Prachenska, lid Václ. Varlejcha z Frimburka a Jana z Rabí a Risenberka, u Zelené Hory, pak Ju Nepomuku, posádky ze severních hradův a zboží Rožmberských, vedených rytířem Mikulášem Krchlebcem, purkrabím na Zvíkově, jenž vésti měl pak všechen pod korouhví Rožmberskou spojený lid. Posádky hradů těch nesměly však opustiti stanovišť svých před 14. květnem, neboť do tohoto dne hýbala se na blízku kolem nich ještě vojska bratrská. A tak vypravil se Krchlebec teprv 15. května nepochybně přes Blatnou k Zelené Hoře, a potáhl k sobě patrně i lid z Orlíka pánů Zmrzlíkův a lid Beneše z Myslína.

Dne 17. května, t. j. v den, kdy Plzeňští již byli přihotoveni a kterého leželi již bratří u Prahy, shromážděn i lid Rožmberský u Zelené Hory, na dva pochody od Plzně. — —

Zápas rozšířil se zatím již i na severní Čechy. Za Prahou oblehl Jakoubek z Bíliny hrad Kostomlaty, jemuž byl již dříve škodil. V Hradecku ale dalo se zvláštní vojsko Sirotčí, o jehož počtu a složení nezachovalo se jinak žádných zpráv, na dobývání zboží pánů, kteří byli odtamtud při vojsku Bořkově v Praze. Snad byl to lid z Jaroměře, Dvora Králové a z Trutnova, část lidu, svolaného Čapkem po návratu od Plzně. Sirotci chtěli pány patrně přiměti opustit vojsko Bořkovo. Sirotci velice chybili (jako i Jakoubek), že s opomenutím hlavního cíle válečného jali se prosledovati cíl vedlejší, z něhož prospěch nemohl býti žádný, a to vojskem dosti silným, neboť dobyli mezi jiným panu Jindřichovi z Veliše i města Jičína. Prospěch z toho nenahradil škodu způsobenou hlavnímu vojsku, jež zkráceno bylo tím o znamenitou posilu, která na bojišti Lipanském byla by výborně prospěla. Porážkou pánův u Lipan byli by Sirotci zjednali sobě i přístup k jiným městům nepřátelským. Kdo zavinil nevčasnou diversi Jičínskou,

nedá se snad více zjistiti. Sotva ale stala se bez vědomí Čapka, statečného sice bojovníka, ale jinak muže bez rozhledu válečnického. Výprava stala se aspoň krátce po odchodu Čapkově z Hradce, tudíž snad dokonce z jeho návodu, či aspoň s jeho svolením.

* * *

Nouze v okolí Prahy, ústup bratří ke Kolínu. Bořkovi přichází posila; spojení všech vojsk panských u Záběhlic.

Obr. 4.

Situace 22. května :

 Vojska bratrská : I Čapek ze Sán, II Prokop Holý
 " " : III Diviš Bořek a Graňané
IV Landgrát Šlejšky a Rožmberští.

Naděje Prokopovy, kvapným útokem napravití strategickou rovnováhu, brzy se rozprchly. Vojska bratrská, dosti sesřlená, přibyla sic ku Praze velmi záhy po neobyčejně skvělých výkonech pochodových, nalezla však Prahu náležitě opatřenou, zdi městské silně obsazené a k obraně připravené, tak že nebylo radno mrhati silami v daremném útoku. Nesplnily se ani naděje na nějaké hnutí Novoměstských přívr-

ženců. Marně čekala také vojska, vyjdou-li jednotníci z města k bitvě v poli otevřeném, ač bratří rozestavili se kolem Prahy, aby nepřátelům výpad usnadnili.

Avšak Diviš Bořek z dobrých důvodů nijak neměl se k výpadu. Bylo by také nejvýš neprozřetelné, pouštět se v zápas v poli otevřeném, když bylo lze vyčkati v bezpečí přítok posil, jenž nastati musil již v málo dnech, o čem Diviš Bořek měl již patrně spolehlivé zprávy. Spojilat se již 19. května obě vojska pomocná u Plzně: landfrid Plzeňský a lid pod korouhví Rožmberskou. Nejdéle 21. května dala se tato pomoc již na cestu ku Praze, vzdálené na 100 kilometrů, t. j. na 3 silné pochody (dny cesty) o 33 km.

Spojená vojska táhla až do Zdic po Pražské silnici; odsud uhnula se však 23. května k Týnu Karlovu, vyhýbajíc se patrně Sirotcímu Berounu. V Karlově Týnu připojil se lid tamního místopurkrabí, Viléma z Jaroslavice, jenž čítal 500 jízdných a pěších s 30 vozy. 24. květen snad věnován byl odpočinku. 25. května byla však obě vojska opět vzhůru. Na pochodu ku Praze vzdala se jim bezvýznamná jinak tvrzka Tachlovice, Oldry ze Zhudovic, i s posádkou 10 mužů. Vojsko dospělo ku Praze bez pohromy. Obavy před možným útokem bratří někde na jihozápadě od Prahy se neosvědčily. Za to osvědčila se z novu přízeň štěstěny.

Vojska bratrská zdvihla se totiž 22. května nenadále od Prahy k ústupu na východ: Táboři nepochybně přes Říčany, Kostelec nad Černými Lesy a Kouřim, Sirotcí Čapkovi přes Brod Český do Kolína, kam tito přibyli 23., a Prokop s Táboři 24. května. Co bratry přimělo k nenadálému ústupu, nedá se dnes přesně určit. Nejspíše zavinily jej veliké obtíže u výživě vojsk v okolí Pražském, které již vojskem Bořkovým v době od 9. do 16. května důkladně bylo zdrancováno. Bratří strojivše se nakvap, nepřivezli si ku Praze dostatečných zásob a byli tedy s výživou

brzy hotovi, tak že konečně chtěj nechtěj vyhledati musili krajinu méně vyssátou. Vliv výživy na operace vojsk zvláště v této válce lze stopovati. — — —

Nedá se mysliti, žeby byli bratří ucouvli před pomocí, Bořkovi od Plzně přicházející, jednak proto, že pomoc ta 22. května byla teprv někde u Mýta, přes 70 kilometrů od mostu Pražského vzdálena, takže bratří snad o ní ještě ani náležitě zpraveni nebyli, jinak ale z důvodu, že o málo jen dní později bratří vytáhli beze všeho váhání proti všemu již spojenému vojsku panskému, jakmile se jen v poli ukázalo. Myšlenka, že by byli bratří ustoupili ke Kolínu »aby potáhli k sobě některé posily«, zdá se absurdní proto, že netáhne vojsko za posilami, nýbrž naopak posily za vojskem.

Nyní teprv, po odchodu vojsk bratrských, snad 24. května, vyhrnulo se vojsko Bořkovo, Staroměstskými sesílené, z Prahy a položilo se u Záběhlic. Sem přitrhly pak k němu 25. května posily od Plzně příslé, když byly Prahou prošly.

5. K Lipanům.

Měsíc uplynul od té doby, co na lukách »na Kačíně« vojsko pánů pod obojí začalo se sbírat. Tenkrát měli bratří v poli ještě převahu a vojska jejich ovládala celý kraj za Prahou a vzbuzovala v Čechách postrach; vždyť i vojsko Bořkovo jen potají a s největším kvapem se sbíralo. Záhy ale změnily se poměry na prospěch panských, kteří, lépe připraveni k rozhodnému zápasu, náhle vystoupili útočně. A hned objevily se výhody plynoucí z prvenství v činu. Praha padla v moc panských a tím osvobozen rázem i celý panský západ od moci bratrských vojsk, která v největším chvatu spěchala ku Praze. Moc bratří už nestačila k rozhodnému útoku. Útočníkem zůstával Diviš Bořek.

Válečnické nadání panského vrchního velitele i tenkrát osvědčilo se trefnou volbou příznivého

okamžiku. Na štěstí toužil i nepřítel ještě po bitvě, jak ze všeho jeho jednání vysvítalo, a nebylo tedy obavy, že by se bitvě vyhnul. Táž okolnost ostatně, která přiměla bratry k upuštění od Prahy, pudila i Bořka neodolatelně k rozhodnutí: nesnáze u výživě četného vojska v krajinách vyssátých. Rozhodnutí musilo padnouti pokud ještě vystačovaly zásoby, které si vojsko samo vezlo; později mohly nastati nesnáze, operace v poli naprosto stěžující. Prostředkem nejpůsobivějším, přinutiti nepřítele k bitvě, zdál se Bořkovi útok na důležité Sirotské město Brod Český, stálou přední stráž bratří na blízku od Prahy.

Již druhého dne po shromáždění všech čtyř vojsk panských, jednotníků pod obojí, Staroměstských, Plzeňského landfridu a Rožmberského vojska, t. j. **26. května** zdvihl se Bořek na pochod a dorazil ještě z večera ku Brodu. O osmé hodině ranní **27. května** hnala již vojska panská útokem na město, hájené statečně hejtmánem Brodským, Janem Čertem jinak Andělem, jenž s dráby svými a pomocí všeho obyvatelstva také se ubránil, ačkoli panští v pokusech svých až do západu slunce setrvali. Nevedl-li útok na Brod k cíli takticky, osvědčil se za to znamenitě co prostředek strategický.

Prokop Holý, zpravený v ležení svém u Kolína ještě v noci 26.—27. května o přítoku panských vojsk ku Brodu, sám hoře touhou po bitvě, po rozhodnutí bez váhání spěchal na souboj, k němuž jej strana panská -- konečně! — výpadem svým z Prahy zřejmě vyzvala. Přesila nepřátel Prokopa nezastražovala; téměř všechna jeho vítězství dobytá byla nad přesilami. Na osvědčený taktický výcvik jádra svého lidu mohl se Prokop spoléhati; a vozový šik byl nedobytnou pohyblivou pevností, v níž vojsko s prospěchem mohlo čeliti i přesilám. Nebezpečí nastati mohlo v případě jediném: kdyby bratří opustili vozy a dali se sami na útok, chtějíce vraziti nepřátelům do vozu prve, než roztržena by byla přesila nepřátelská o vozy bratrské. Tak vítězívali bratří ve všech bitvách a zůstanou-li jen věrni své taktické zásadě, zvítězí i nyní. Jednalo se již jen o vhodný směr pochodu. A tu vnucoval se přirozeně ohled na bezpečnost nejbližšího města bratrského, Kouřimi, pro případ, že by Brod byl ztracen než by vojska bratrská mohla se přiblížiti.

27. května byla již vojska bratrská na pochodu do Kouřimi. Vešla do města bez překážky, jak se zdá k večeru, a tu dověděla se od uprchlíků z okolí Brodského, že nepřítel se od Brodu ještě nehnul. Snadno mohlo zdáti se bratřím, že podaří se jim pře-

kvapiti nepřítel přístího dne ještě v tamním okolí, a že strhne se tam i bitva. Avšak záhy přesvědčili se o jiném . . .

Když totiž z rána **28. května** pustili se chvatně po silnici ku Brodu, překvapeni byli cestou náhle sami souhlasnými zprávami svých honců, daleko před vojskem krajinou pátrajících, že blíží se již od Brodu nepřítel. To bylo asi v okamžiku, kdy projelo čelo vojska bratrského soutěskou »svobodné královské silnice«, jak zvala se tenkrát silnice Brod s Kouřimí a Kutnou Horou spojující, na t. zv. »Čertově brázdě« na severu od **Lipan**. — --

Panští totiž, podle svědectví nejstarší knihy Brodské, »Liber concordiarum obligationumque« zvané (list, 23, str. 2 g.), zpraveni byli 28. května, že jsou bratři na blízku (u Kouřimi) a přesvědčivše se, že Brodu úprkem zmocniti se nelze a nechtějíce nepřitelem dáti se překvapiti na blízku tak odhodlané posádky, zanechali města, strhli vozy v pochodový šik a spěchali bratřím v ústřety, davše se zprvu po silnici Trstennické, aby vyhnuli se nebezpečným soutěskám »Malým« a »Velkým Klečkám« na silnici kutnohorské. Mezi Bylankou a Jalovým potokem srazili se honci obou vojsk, jichž vůdcové v zápětí na to již uvažovali o taktických výhodách a nedostatcích okolní krajiny se vzhledem na útok i na obranu. Prokop Holý obrátil proud svých vojsk k jihu na hřeben svahu hory Lipské, jenž za Lipany skláněl se ku **Hřibům**, kde na lemu lesa zaujal postavení obranné, které čelem jsouc obráceno k severu, pravým křídlem opíralo se o jezírko »Jordán« a týlem o les.

Nepřítel, přestoupiv u Bylan přes potok a projev soutěskou chrášťanskou, obrátil se taktéž k jihu a zastavil i položil se na dostřel hrubých pušek polních, t. j. as na 300 kroků pod stanovištěm vojsk bratrských, poblíže u **Hřib**. Strategická předehra se skončila, rozhodnouti mohl již buď smír či — bitva.

II.

Bojiště.

(Viz obr. 13.)

Krajinu mezi Brodem Českým a Kouřimí vyplňují severní svahy pahrbkovatiny, která rozkládá se na severu od řeky Sázavy a ztrácí se v rovině polabské. Prostranství nás zajímavější ohraničeno jest na západě údolím Dolánky*), jímž vine se od jihu k severu potok Šembera**) na východě údolím potoka Výrovky, taktéž k severu ubíhajícím na severu starodávnou silnicí Trstenickou***), která z Brodu Českého vedla vesnicemi Chrástany****), Vrbčany a městečkem Plaňany; na jihu lomenou čarou spojující města a vesnice Brod Český, Přistoupim, Kšely, Vitice a Kouřim. Uvnitř prostoru padají do oka tři rovnoběžná roklinovitá údolí, směřující od jihu k severu: Obora, kšelské údolí a Benátky (Vittické), z nichž obě naposled uvedená spojují se u ny-

---

*) Dle staré, zaniklé nyní vesnice Dolánek.

**) Dle zaniklého hradu Šembery.

***) Starodávná stezka Trstenická měla z Prahy do Kolína společnou čáru se stezkou Habersko-Jihlavskou. U Vrbčan zachovala se posud jména dvou vrchů, Velká Stráž a Malá Stráž. Protože v našem líčení tato silnice z Prahy přes Chrástany do Kolína častěji se uvádí, píšeme všude toliko »cesta Trstenická«. Ačkoli to s účelem tohoto díla nesouvisí, připomínáme přece, že oba vzácné nálezy, Chrástanský i Plaňanský (nyní ve sbírkách Musea kr. čes.), ležely u samé cesty Trstenické.

****) Tehdáž Chráščany.

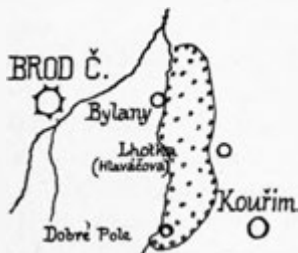
nější silnice Kolínské, v místech, kde v době bitvy uhýbala se k jihovýchodu silnice Kutnohorská, či, jak tehda se též zvala »svobodná silnice královská« (dnes stezička), v jediné údolí potoka Bylanky, ústícího na severu u Lstiboře, do Šembery. Nejvyšší partií prostoru jest podélné návrší mezi vesnicemi Lipany a Dobropůlí (Dobré pole tehda), končící kopečkem, »Lipskou«, na němž vypíná se dnes mohyla Prokopova, a na jehož svahu mírně k severu se sklánějícím svedena byla bitva. Na nejstarších mapách, (obr. 6. a 7.), jinak arci nepřiliš podrobných, lze znamenati, že uvedené návrší ještě r. 1720 a 1799 bylo celé zalesněné, a že les pokrýval i žlabinu a svahy údolí Benátek od Vitic až po Bylany. Lesík nějaký či aspoň křoviny lemovaly také starou Trstenickou silnici na jihu od Chrástán, pokrývající nepatrné pahrbky mezi vesnicí a nynější silnicí Kolínskou. Není příčiny, pro kterou

Obr. 6.

Krajina na východě od Čes.
Brodu dle mapy Müllerovy
z r. 1720.

Obr. 7.

Krajina mezi Čes. Brodem
a Kouřimi dle nejstarší mapy
české z r. 1799.

by se mělo předpokládati, že by lesin těchto v době bitvy nebylo bývalo. Také ostatní jmenovaná roklinovitá údolí byla tehdaž patrně ještě zalesněna či aspoň křovinami pokryta, jak některá místní pojmenování, do dnes zachovaná o tom svědčí. (»Malé« a »Velké Klečky«, atd.) Přes údolí vedly z Brodu Českého směrem východním obě silnice, tehdaž jediné vhodné pro účely vojenské. Vojska na pochodu k Lipanům mohla dostati se na bojiště jen po jedné z nich.

Povšimnutí hodna jest nepatrná jinak žlabinka, vznikající na severu od vesnice Hřib, která rovnoběžně s údolím Benátkami a potokem Bylankou ubíhá k severu a tu těsně za silnicí Trstenickou do potoka ústí. Žlabinka má významné jméno »Důl zabitých« plným právem: v něm udála se dohra Lipanské tragedie, ubíjení prchajících k Bylanům a k Brodu Českému zbytků bratrské pěchoty; v něm také vyoráno a vykopáno bylo v novější době nejvíce koster, patrně padlých a pohřbených tu bojovníků lipanských.

Na bojišti, podoby nepravidelného obdélníka, jehož úhly jsou u Bylan, Chotouně, Lipan a Vitic, byly snad již tenkrát cesty: z Lipan do Hřib; z Hřib kolem rybníka Lipanského*) do Chrástán a cesta od silnice Kutnohorské přes návrší mezi »Dolem zabitých« a údolím potoka Bylanky do Bylan a dále k silnici Trstenické. Pozoruhodna jest mimo to zvláště t. zv. »Čertova brázda«, stará nějaká hranice, k níž pojí se známá legenda o sv. Prokopu; počíná na řece Sázavě a ubíhá vroubic vlastní bojiště, směrem severovýchodním k Chotouni, kde končí u mohyly a suchého nyní dubu. Původně býval to patrně stejnoměrně hluboký příkop, jenž se však zaoral, zasypal a časem zarostl tak, že dnes, ač lze jej po celé délce stopovati, jen místy značnější jest hloubky, jako na př. u Lipan. Na samém kopci Lipské jest »Čertova brázda« dnes skutečně jenom nepatrnou brázdou, jinak

*) O rybníku na bojišti zmiňuje se nejstarší kniha brodská (list 118) takto:

»My purgmistr a conšelé města Brodu Českého oznamujem (atd.), že slovný panoše Martin z Lipan, vstúpiv do naše plné raddy i vyznal, že smlúvu učinil plnú a konečnú s Ješkem ze Kšel a Heřmanem, člověkem svým, o cestu, kteráž leží nahoru od silnice ku poli Ješkovu vedle splavu Lipanského rybníka a stráně Ješkovy, tak že ta cesta má býti svobodná Ješkovi, Heřmanovi i jiným lidem, kdož tu pole mají, věčně, beze vše Ješkovy překážky i jeho budoucích. A jest-li že by se ta cesta kdy pokazila splavem rybníčným, to Lipanský sám má svým nákladem opravit, bera prst z stráně Ješkovy, a Ješek jemu toho nemá hájiti svými budoucími. A že při té smlúvě a na té cestě byli sú slovně panoše Mikuláš z Preboz, Jan mlazší Kačice unyie z Chrástu a Pavlík nynie z Chotýše, a jiných drahně lidí a takéž Petr Šalomún a Jan Mistr mezi námi v radě sú seznali. (Předcházející zápis má leto-počet 1460 a ten přísluší — dle zvyku písařského soudíc — i tomuto.)

vozovou cestou do Chotouně. V době bitvy bylo bezpečně jinak; mnoho momentů nasvědčuje tomu, že brázda byla tehdy ještě příkopem dosti značně hlubokým a tedy značnou překážkou vojskům vozovým.

Tam, kde křižuje se dnes »Čertova brázda« s novou silnicí Kolínskou, říká se »Na hrobech«, název stejně oprávněný jako »Důl zabitých«. Část pěšáků a jezdců Čapkových i Keřského, prchajících s bojiště do Kolína, byla tu na obtížné překážce, Čertově brázdě, panskými jezdci dohoněna, napadena a porubána. Patrně sneseny sem později i z blízkého pole vlastní bitvy mrtvolý padlých a dílem v brázdě Čertově, dílem podle ní zahrabány. Aspoň bylo i »Na hrobech« vykopáno mnoho koster lidských.

Zmínky zasluhují i stráně a úvozy na západě od Hřib, jimiž a podle nichž vinula se snad již tenkrát přes roklinu Benátky stezka z Hřib do vesnice Kšel. Na západě od Hřib zove se pozemek na jihu od uvedené stezky podnes »Na vartě«, (na čekání) což snad přímo se vztahuje na číhání lidu Krchlebcova na příležitost vskočiti prosledujícím bratřím do týla. Pro pochod a evoluce s vozy nehodily se ani stezky, ani stráně, aniž úvozy, za to pěší lid, třeba s námahou, dobře se tu mohl ukrýti. Stanovištěm vozového šiku, na obranu přichystaného, hodil se svah Lipské hory mezi Hřiby a Lipany, na lemu lesa a zvláště na západním břehu jezírka »Jordánu«, jehož stopy podnes se tu nalézají a jež leželo asi na 400 krokův od Lipan jihozápadním směrem. Pro případ nuceného delšího pobytu mělo tu vojsko vodu pro lid i pro koňstvo. Odtud skytal se vítaný široký rozhled po celém podnoží hory Lipské, zároveň však i volný dostrěl na poli nepřátelského útoku, které bylo obmezené. Jediné od severu a jen částečně od západu byl útok možný, na pravém křídle byl šik vozový dostatečně kryt jezírkem Jordánem, o které se křídlem opíral a v týlu lesem Lipským, jenž vylučoval na-prosto každou možnost panského útoku.

Avšak stanoviště u Jordánu hodilo se i jinak znamenitě k účelům vyčkávací obrany. Vstupuje na půdu vlastního bojiště, vydával se nepřítel v největší nebezpečí pro případ nezdařeného útoku, jenž nezbytně byl by se musil změnit v strašlivou katastrofu. Bylť uskrovněn východ z prostoru roklemi uzavřeného, (na němž strhla se bitva) na několik těsných bran, v nichž couvající vozový proud panský musil by uváznouti tak, že by bratřím snadno bylo jej dohoniti. Branami těmi byly na západě soutěska »Velké Klečky« (s pokračováním svým na západě, obtížnější soutěskou »Malými Klečkami«); na severu soutěska na silnici Trstenické (mezi Bylany a Chrástany), jakož i prostor mezi Chrástany a »Čertovou brázdou« u Chotouně, na východě pak druhá soutěska silnice trstenické na »Čertově Brázdě« (a za ní, na téže silnici soutěska třetí »žlabina Vrbčanská« a těsné údolí Kouřimky). Branka v »Čertově brázdě«, kterouž ubíhala svobodná královská silnice ku Kouřimi, neměla významu pro případ porážky panských.

Leč i strategická situace musila by se státi povážlivou pro vojsko panské, jakmile by vstoupilo na ohraničený prostor, neboť v případě porážky byla jediná jen ústupní čára, kolem Chotouně k Sadské směřující, na níž nebyli by couvající panští ohrožováni nepřátelským ozbrojeným lidem. Na ústupu kolem Brodu k Praze, či kolem Kolína na východ nebyly by tamní bratrské posádky opomněly napadnouti utíkající a dovršiti porážku jejich úplným rozmetením zbytků. To as byly motivy, pro něž rozhodl se Prokop Holý pro stanoviště mezi Lipany a Hřiby a kam obrátil také neprodleně proud vozů, sotva že byli honci oznámili, že nepřítel se blíží.

Stanoviště to mělo však i svou stinnou stránku: pristoupil-li nepřítel až těsně k němu, nebylo bratřím nikudy více lze uniknouti, jestli že by poraženi byli. V týlu byl les, jímž vozy nemohly, v levo rokliny, taktéž nesjízdné a v pravo »Čertova brázda« — vojsko

octlo se přímo v pasti a nebylo tudíž ani pomyšlení na spořádaný ústup. Také útěk pěšího a jízdného lidu nedal se provésti spořádaně; vozy byly v tom případě ovšem naprosto ztraceny. Neprospívala ani blízkost silnice Kutnohorské; i tu zavřel nepřítel úplně, postoupil-li těsně k ležení bratří. Slabá tato stránka bratrského stanoviště byla z nemalé části spolu příčinou úplné zkázy bratrských vojsk: bratří, poraženi, nedostali se více ze slepé chodby, do níž se byli uchýlili.

Nelze pochybovati, že o b a vůdcové protivných vojsk, Bořek z Miletínka i Prokop, postřehli výhody i vady bojiště po stránce taktické i strategické. Jestliže přece neváhali vniknouti na půdu tak nebezpečnou, svědčí to jen o jich odhodlanosti k bitvě za každou cenu, k bitvě vítané, která rázem měla rozhodnouti o osudu stran. Divíši Bořkovi naskytla se vítaná příležitost zničiti vojska bratrská jednou ranou v krutém boji s nepřítelem nad jiné nebezpečným. Proto přitrhnuv do vyličeného prostoru po silnici nepochybně Trstenické, přilehl až k samému ležení bratří.

III.

Bitva.

1. Přítok vojsk na bojiště. — Přípravy. — Ležení. —
Poslední pokus o smír. — Plány bitevní.

Především nutno seznati poněkud ohledy taktické, jimiž musili se zabývati vůdcové vojsk, než-li nastoupili na pochod proti nepříteli, s nímž mohli sraziti se již 28. května; vzdálenost obou vojsk od sebe byla nepatrná; z Kouřimi do Brodu jest toliko 12 kilometrů. Bratři v Kouřimi slyšeli o nepříteli, že pokouší se o dobytí Brodu. Dalo se předpokládati, že ještě 28. května požene na něj útokem. Možná však, že dověděl se o příchodu bratří do Kouřimi, zanechá Brodu a obrátí se proti nim. Jednalo se především o vybavení tohoto města. Podmínka: vojska bratrská musí táhnouti co nejkvapněji. Kvapnost pochodu závisí ale na pochodové formaci. Jest rozdíl táhnouti formací ryze pochodovou či formací bitevní. V oné hýbe se vojsko po silnicích a cestách, táhne s náležitými prostorami uvolněno od sebe tak, že nahodilé překážky snadno překonává. Jinak v pořádku bitevním; tu jest hlavní podmínkou stálý zřetel na možnost srážky a tudíž zřetel na soustředěnost sil, což jest totožné s hromadnými zástupy; vojsko není již tak hybné; silnice a cesty pozbývají významu, vojsko táhne mimo ně po polích a pod. Proto

zvláště vůdcové vojsk vozových na pochodu proti nepříteli s ohledem na překvapení nepřítele toužili zůstatí seč nejdéle v pořádku pochodovém. Tu ovšem dobře bylo uvážiti, až do kterého okamžiku v tomto pořádku setrvati lze, a kdy octnou se v pásmu nebezpečí, t. j. kdy z pořádku pochodového přejíti třeba k formaci bitevní. Bratřím na pochodu z Kouřimi do Brodu Českého bylo dbáti v tom ohledu čtyř pásem přesně ohraničených. Na základě posledních zpráv o nepříteli byla naděje, že vojsko projde bezpečně prvním pásmem, t. j. z Kouřimi až k »Čertově brázdě« u Lipan, aniž narazí na odpor. V pásmu druhém, od brázdy Čertovy až k potoku Bylance, mohla se již vojska sraziti, dal-li se zatím nepřítel buď zároveň s bratry, či o málo jen dříve či později na pochod od Brodu. Ještě větší pravděpodobnost srážky nastávala ovšem v pásmu třetím, ohraničeném Bylankou a potokem Jalovým. V pásmu čtvrtém, od Jalového potoka na západ již strhnouti se musila bitva za všech okolností, leda by nepřítel kvapně před bratřimi ustoupil. Pásmem prvním protáhnouti mohla vojska tudíž bez obavy s použitím silnice a v pořádku pochodovém; v pásmu druhém začínaly již ohledy na nepřítele a vojsko mělo se pak řídit dle zpráv a okolností.

V každém z pásem ohrožených bylo radno rozhodnouti se předem pro určité nejvýhodnější stanoviště kam se obrátiti, jakmile by honci přítok nepřátelský ohlásili. Nelze pochybovati, že bratří krajinu mezi Brodem a Kouřimi dobře znali a že proto rozhodli se, pospíšiti z Kouřimi co nejkvapněji na blízko k hoře Lipské.

Vojska bratrská hnula se 28. května z Kouřimi pravděpodobně způsobem následujícím:

Nejprve vyjely oddíly honců. S nimi, či za nimi záhy vypraven lid s nářadím hradebním, jenž upravití měl soutěsku v Čertově brázdě, aby byla sjízdnější pro vozy. *) Honci i robotězi (na vozech) až k sou-

*) Viz vzadu pozn. 1.

těsce jeti měli volným šikem, kryjíce se toliko v čele několika jezdců, od soutěsky však měli honci rozjeti se po krajině směrem k Brodu, pátrati po nepříteli, zvláště na obou hlavních silnicích, Kutnohorské a Trstenické. Pátralové někteří dali se ovšem i po vedlejších cestách a stezkách, vyhledávajíce výšiny, odkud skytal se rozhled po krajině.

Asi půl hodiny po odjezdu honců dala se na pochod ostatní jízda bratrská vedením hejtmana Čapka, aby případně zadržela nepřítele a zjedнала hlavnímu vojsku času přichystati se k boji. O hodinu později hnulo se konečně vojsko samo. *) V čele oddíl pěchoty s harcovnicemi (puškami), harcovnický; za ním zástup hlavní rozdělen střídavě na skupiny pěších, pušek (houfnic) a vozů. Vozy a pušky táhly nepochybně po dvou a sice asi v sedmi skupinách po dvojřádech (řád o 25 vozích) s ji stými mezerami, jež vyplněny pěším lidem. **) V čele hlavního proudu jel Prokop Holý ve společnosti př edních hejtmanů, s družinou jezdců hlásných.

Něco přes hodinu bylo vojsko na pochodu, když předvoj harcovníků prošel s outěskou na »Čertově brázdě«. O málo minut později — Prokop as právě dojel na křižovatky tehdejší silnice Kutnohorské s nynější silnicí z Lipan do Chrástán vedoucí, — přicválali první honci zprávu přinášející, (snad z výšin u Přistoupimi), že od Brodu hnul se nepřítel s mohutným proudem vozů a že v prostoru mezi Bylankou a Jalovým potokem střetli se a harcují honci bratrství s nepřátelskými. ***) A za první zprávou následovaly jiné. Všechny souhlasily. Nebylo více pochybnosti: Nepřítel s celou silou, vlastně s mohutnou přesilou se blížil po silnici Trstenické, směrem k Chrástánům. Hlavní síla bratrské jízdy nalézala se té chvíle již někde za »Velkými Klečkami« směrem k Přistoupimi.

Setrvati na pochodu směrem ku Brodu nebylo

*) Viz vzadu pozn. 2. **) Viz vzadu pozn. 3. ***) Viz obr. 8.

dále lže. Vojsko musilo zaujati nejbližší příznivé stanoviště a kvapem přichystati se k uvítání nepřítele. Prokop vzkázal především jezdeckvu, aby vrátilo se soutěskou Velkými Klečkami a postavilo se »Na Záhoří« (výšině nyní tak zvané) k ochraně příprav bitevních. Vojsko samo měl jeden z hejtmanů neprodleně přepraviti soutěskou na Čertově brázdě (šestiřádem) a přivésti je za Prokopem na výšinu Lipskou; místo dá Prokop zatím praporci označiti. A již ujížděl Prokop s některými z hejtmanů — zajisté s Prokopem i Keřským — nahoru k lemu lesa mezi Lipany a Hřiby, obzírnouti krajinu, a smluviti s hejtmany nejprospěšnější způsob rozestavby vojsk.

Nepřítel jinudy nemohl se přiblížiti leč mezi Lipany a Hřiby. Prokop volil tedy stanoviště na západním břehu Jordánu, a praporci je označiti kázal. A již pozoroval pohyby vlastních i nepřátelských, pokud byly viditelné. Hlavní voj nepřátelský zůstával ještě skryt; silnice Trstenická, po níž panští táhli, vinula se podél severních úpatí vršin. Za to bylo dobře pozorovati každé hnutí vlastního jezdeckva a harcování honců obou stran. Podle zpráv došlých mohl nepřítel v této chvíli nacházeti se ještě za Jalovým potokem, tedy na malou hodinu od Chrášťan, a na další hodinu od stanoviště na Lipské, celkem asi na míli cesty. To však znamenalo, že třeba nejdéle za 3 — 4 hodiny býti úplně připravenu k bitvě.

Chráněno jezdeckvem »Na Záhoří«, projíždělo vojsko Prokopovo soutěskou na Čertově brázdě s náležitým kvapem. Rozjely se od sebe na šířku normálního šiku šestiřádového vedle sebe jedoucí řady (po 25 vozech). Mezi nimi šikovaly se hned také pušky a pěší rotý. Čelo vozů, okřídli zastavilo se u křižovatky na severu od Lipan, a šik hnul se dále až teprv, když i se zavírkou i s lidem uvnitř seřazeným, úplně byl pohromadě.*) V té době vlály již u Jordánu praporce, označující stanoviště bitevní. Vo-

*) Viz obr. 9.

zový šik Bratří zaměřil patrně z počátku ku Hřibům, točil se však za jízdy k jihu a konečně k východu, až čelem stanul na západním břehu Jordánu, v čáře praporci označené. A hned začali bratří strhovati vozy. To bylo as za půl hodiny po té, co vojsko opustilo výše uvedenou křižovatku a téměř za dvě a půl hodiny po obdržení první zprávy o nepříteli.

Za strhování vozů bylo bráti zřetel na houfnice, aby vesměs zařaděny byly do průčelí ohrožených, t. j. k severu a západu obráceného. Tyl a pravý bok byly kryty, *) tu nebylo třeba pušek. Houfnic o dvou kolách a páru koní bylo celkem 40, vedle toho větší počet menších pušek, snad tarasnic, a najisto hakovnic a píšťal. Počet těchto u husitů jinak oblíbených pušek se neudává. Hakovnice a píšťaly sneseny z vozů zadních na vozy ohrožené krajních řádů. Tím způsobem postaveno v průčelí 27, na levém křídle 12 houfnic; zbývající jedna houfnice umístněna nejspíše v nejvíce ohroženém severozápadním rohu šiku. Šik sám tvořil uvnitř tři t. zv. »placy.« Lid rozdělen na tři skupiny. První (obrana vozů, první řada vůbec) a druhá, [posilci článků a řádů (5 resp. 25 vozů), určeny byly k přímému odbíjení nepřitele:] stály na vozech, a na prvním placu. Třetí skupina, všeobecná záloha, (záloha výpadní), na prostředním hlavním placu, určena byla k tomu, aby buď nepřitele napadla ve příhodné chvíli útoku (protiútok): anebo aby jej, od vozů odbitého, neprodleně pronásledovala na bojišti, než ještě bylo by lze spořádati vozy opět k pohybu. Potahy vozů a hrubších pušek zavedeny na volné prostory na druhém a třetím placu a stanoviště jich označena praporci. V nejhorším případě bylo lze užití koní těch k účelům jezdeckým. Pro snadnější komunikaci mezi placy utvořeno v řadách vozových několik uliček příčných.

Nakvap snesena také z vozů náboj pro pušky a složena stranou vzadu, co zatím robotězi s motykami, kratci a lopatami již vyhazovali před

*) Viz vzadu pozn. 4.

stanovišti houfnic, t. j. před mezerami článkovými, příkop seč byli hluboký.

Šik takto stržený byl aspoň 280 metrů (378 kroků, dlouhý a 136 metrů (180 kroků) široký. Z placů byly snad oba první po 40 m., třetí 20 metrů široký, tak že plocha obou předních obnášela po 10.960 m.□, plocha zadního placu 5.480 m.□ celková plocha celkem (na placech) 27.400 m.□. Třetí plac vyhrazen snad zůstal výhradně jezdeckvu, (vedle toho i potahům nejbližších vozových řádů), až ucouvlo by před nepřítelem do šiků.*) — — —

Bylo k polednímu; šik byl na obranu připraven; jen kopalo se ještě na příkopech před puškami. Náhle v dálce na severu v okolí Chráštan začalo se to hýbat. Zprvu spatření jen jednotliví jezdci, kteří uháněli ku stanovišti Čapkova jezdeckva; to honci bratrství couvali před nepřítelem. Pak objevili se jezdci noví, zase jen po různu, ale záhy za nimi již větší těleso; nepřítel objevil se na obzoru vlastního bojiště! A za jezdci prvními objevili se další. I čelo velkého zástupu, jenž vynořil se ze soutěsky silnice Trstenické. Z ležení bratrského dáno snad v této chvíli jízde Čapkově znamení, nevystavovati se boji s přesilou. Čapek hnul se také již směrem k Lipské, couvaje zvolna před nepřáteli, jichž stále víc a více vynořovalo se na obzor, až bylo již zřetelně poznati i vozový proud, jenž tolikéž jako před tím bratrský rozestupovati se začal v bitevní šik. Čelo jeho stannulo v dolince u lesiny Chrášťanské. Přes dvě hod. trvalo, než hnulo se vojsko panské dále k jihu, otočeno stále řetězem honců a částí jezdeckva.

Proud sklonil se od Chráštan k silnici Kutnohorské. Jakmile vojsko panské přes »silnici královskou« překročilo a čelo jeho na krátko zmizelo ve žlabině rybníka »Na milíři«, bylo již zjevno, že nepřítel míří rovnou ku stanovišti bratří a že — chce bitvu. Když pak vynořilo se čelo nepřátel opět z do-

*) Viz obr. 10.

liny, poznali bratří, že míří na levý roh jich šiku vozového. Rozeznávali již zřetelně, kterak nepřítel postupuje v šiku jedenáctiřádomém, jehož okřídlení vyplněno je hustými řadami patrně pěších. Více nebylo lze rozeznati. Vysoké plachty (šperlochy) vnitřních řad vozových zakrývaly, co vše uvnitř šiku se hýbe. Té chvíle vjížděla právě asi jízda Čapkova otevřenou brankou na levém křídle bratrského šiku do vozů a v zápětí za ní přicvávali i poslední z honců, snad z údolí Benátek a od Kšel; branka šiku zavřela se za nimi. Nebylo jich vně šiku více třeba; rozhled přímo s vozů činil je zbytečnými. Jezdci Čapkovi zastavili se na třetím placu a ssedali s koní; byli v záloze, aby přispěli v případě nejhorším na vozech, anebo vyřítili se za nepřítelem jezdecky, až by čas se přiblížil. Vojsko bratrské přichystáno bylo k bitvě.

V oblouku kolem ležení bratří, od Vitic až k Lipanům, leč v uctivé vzdálenosti, kroužili nepřátelští honci, hlídky i zpytníci. Panský šik vozový stannul ale podle Hřib, okřídlen vzdálen od bratří na 300 kroků, pravým řádem krajním od Hřib as na 400 kroků, levým řádem krajním vzdálen od Lipan na 900 kroků. I panský šik měl tři placy; v okřídlení silný oddíl polní dělostřelby a pěchoty, jež krylo oddělení 200 jezdců, asi těch, kteří byli za jízdou Čapkovou následovali. Na placech šikován byl valný zástup pěších, v závírce vozů hlavní síla jezdeckta, zrakům bratrským celkem skrytá. Vůbec nebylo lze odhadnouti celkovou sílu panského vojska. Šik jeho vozový v pochodové formaci byl přes 1100 m. (přes 1600 kroků) hluboký a přes 200 kroků široký.

Vojsko panské v ležení u Hřib skládalo se z vojsk čtyř. Ještě v Záběhlicích seskupili se přední jednotníci takto: Vrchním velitelem všech: Diviš Bořek z Miletínka. 1. — Vojsko pánů pod obojí: Zemský správce Aleš z Vřeštova, Menhart z Hradce, Hynek Ptáček z Pirkšteina, Vilém Kostka z Postupic, Aleš Holický ze Šternberka, Beneš z Mokrovous,

Petr z Janovic seděním na Chlumci u Sedlčan, Jindř. Velišský z Vartenberka, Jan Černín z Vysoké, Přibík z Klenového, Petr Zmrzlík ze Svojšína seděním na Orlice, Beneš z Myšlína, Heralt z Kunštat seděním na Poděbradech, Beneš z Dubé na Kozlém, purkrabí Jakoubek z Božejova s lidem paní Perchty Konopištské ze Šternberka, Mikuláš z Lanštejna a z Borotína, Arnošt Leskovec z Humpolce a Jan Malovec z Pacova vedle četného zemanstva z krajů východních; dosavadní to vojsko Bořkovo, k němuž připojilo se u Záběhlic několik pánů ze Zápraží, kteří s Rožmberskými a Plzeňským landfridem byli přitáhli. Vojsko to bylo z panských nejčetnější. 2. — Vojsko landfridu Plzeňského: Jan Krušina ze Švamberka, Zdeněk Drštka, Aleš z Žeberka, bratři Burian a Jan z Gutštejna, Humprecht z Kocova, Protiva ze Svojšína, Boreš z Oseka, všichni z kraje Plzeňského kromě tamních zemanů a měšťanů Plzeňských a lidu patrně i Zikmundova, jenž byl již při zásobení Plzně pomáhal; z Pracheňska lid Václava Varlejcha z Frimburka a velmistra Johanitů Václava z Michalovic (Strakonický) a konečně Karlšteinský místopurkrabí Vilém z Jaroslavice se svým lidem. V tomto vojsku zastoupena byla strana pod jednou jakož i ve 3. — vojsku Rožmberském, které vedl rytíř Mikuláš Krchlebec s hejtmany Chvalem ze Chmelného a Jankem Předborovým. 4. — Vojsko Pražanů ze všech tří měst Pražských a z Mělníka. *) — —

Na straně **bratrské** nalézal se v ležení u Lipan: vrchní velitel kněz Prokop Holý s vojsky: 1. — polní vojsko Táborů, sesílené lidem z města Tábora, velitel hejtman Ondřej Keřský; 2. — polní vojsko Sirotčí sesílené některým lidem z Hradce n. L., velitel bezpochyby správce vojska Sirotčího kněz Prokůpek. — — Ze šlechty byli ve vojtě bratrském toliko starý hejtman Tábořský pan Jan Roháč z Dubé, Jan Kolda ze Žampacha a moravský pán

*) Viz vzadu pozn. 5.

Sezima z Kunštatu a z Jevišovic. Ostatní všichni páni byli se od bratrstev buď zřejmě oddělili, buď stranili se, čekající výsledku. Veškerému jezdeckému bratrskému velel v bitvě Lipanské vrchní hejtman Sirotků Jan Čapek ze Sán. *)

* * *

Jak z knihy Brodské vysvítá, ležela vojska proti sobě od 28. do nešporní hodiny dne 30. května, aniž došlo k boji. Byl učiněn s panské strany poslední pokus, přiměti bratrstva, aby dobrovolně se poddala. O vyjednávání nevíme nic bližšího leč to, že vůdcové bratrství houževnatě setrvali na podmínce, aby vráceno jim bylo Nové město, Plzeň však aby uvedena byla ve stav, v jakém ji byli bratři opustili. K tomu prý odpověděli páni, že přivolí, navrátíli bratři vše, co kdy byly vydobyli. Jednáno, jak zdá se, dosti vážně. Vysvítá však dále, že po celých těch 50 hodin, co vojska proti sobě ležela, netoliko bratrský šik nýbrž i panský byl stržen a v pravidelné ležení upraven, odpraženy potahy vozů a pušek, a zavřena čela i zad šiku. Noční dobou vystavily obě strany proti sobě táborní stráž. **) Vyjednávání vedlo se patrně podle tehdejšího zvyku v prostoru mezi oběma tábory. —

* * *

Výsledek vyjednávání byl velice nejistý. Nezbyvalo vojevůdcům obou stran, než uvažovati o možném boji. Bylo dost času i příležitosti poznati poměry. **Prokop Holý** setrval při svém původním plánu. Prázdného času za jednání využilo vojsko bratrské k obehnání severního průčelí svého hlubokým příkopem. Na západním průčelí prohloubeny toliko příkopy před stanovišti pušek; souvislý příkop ale vykopán nebyl z ohledu na snadnější prosledy nepřítele, bude-li odbit. **Diviši Bořkovi** bylo řešiti úkol obtížnější. Poraziti a zničiti vojska vedená nejvýtečnějším válečníkem, nebylo hračkou. Ve výhodné posici na hřebenu svahu, opírajíc se o lem lesa, trčela proti ležení panských

*) Viz vzadu pozn. 6. **) Viz vzadu pozn. 7.

do výše mohutná hradba vozů, hájená četnými puškami a lidem, aspoň z většiny nad jiné zkušeným. K tomu pojila se výhoda, že bratří, kryti v týlu a na pravo lesem a jezírkem, vším lidem svým hájiti potřebovali toliko dvou stran šiku. Hnāti vážně útokem na pevnost takto opatřenou, bylo hnāti se přímo do záhuby. Diviš Bořek seznal záhy, že zbývá jediný způsob: vyvábiti nepřítele s kopce a z vozů do šírého pole do roviny, kde jediné přesila panských mohla prospěti. A prostředkem k tomu měl se státi líčený útok a útek panských. Jen tenkrát dalo se očekávati, že braří vyrazí z vozů a opustí nedobitné své stanoviště na Lipské, budou-li se domnívati, že odbili skutečný útok nepřátel a ti že již opravdově prchají; a jen tenkrát bylo by lze obklopiti je přesilou se všech stran. Nepodařili se však vyvábiti je, pak budou panští nuceni s hanbou trhnouti s pole, neboť na delší pobytí na něm nebylo lze pomýšleti z důvodů naprosto obtížné výživy četného vojska.

V ů d ě í m y š l e n k o u panského vojevůdce tedy bylo nepřítele lstí vyvábiti s výhodného stanoviště a v rovině jej udolati přesilou. Provedení mělo své podmínky: nepřítel nesměl se dovtipiti, co se proti němu strojí. Musil býti přesvědčen, že útočí naň hlavní síla panského lidu a že porážkou její celé vojsko panské stává se vůbec neschopné dalšího útoku; »útek« ale musí míti všechny známky opravdového útěku odbitého vojska. »Utíkající« lid musil dále zůstatí v hrsti svých velitelů, aby, kde a kdy třeba, dovedli ho zastaviti beze ztráty času a pořádku a vrhnouti se s ním znovu, tenkrát již opravdově, na nepřítele. Jinou podmínkou byla silná, ale dobře tajená záloha, která by počtem svým sama dovedla zastaviti prosledující vojsko nepřátelské, kdykoli by toho byla potřeba. Tajená proto, že nepřítel, věda o ní, hned pojal by podezření. A proto zatajiti se musel vůbec i celkový počet panského vojska, pokud by vojska proti sobě ležela. Z toho důvodu bylo pak radno,

ukrytí zálohu časně, buď v krajině, snad v roklinách potoka Vitického, anebo v šiku vozovém.

Za šetření těchto podmínek vyvinul se přirozeně plán postupu bitevního pokud průběh boje dal se předvídati. Především bylo třeba utvořiti dvě hlavní skupiny bitevní; jednu útočnou z lidu pěšího s některými jezdci a puškami, a jednu vozovou s vlastní posádkou vozů a dělostřelbou, a se zálohou všeobecnou z pěchoty a jízdy složenou.

Průběh boje měl se ale přivoditi způsobem asi tímto: Útočná skupina udeří na levé křídlo nepřítele, podporována dělostřelbou z vozového šiku. Záloha zůstane skryta v zadu vozů, od nepřítele dostatečně vzdálená. V určitém okamžiku obrátí se všechno vojsko na líčený útěk. Bude třeba neklamného znamení, aby nenastal osudný zmatek. Nejlépe dá-li znamení vozům sám vrchní vojevůdce, jenž za tím účelem zůstane ve vozech. Útočná skupina obrátí se teprv, až poslední vůz panský obráceným směrem kolem ní projede. Vozový šik ujížděti bude do roviny směrem k Chrášťanům, co skupina útočná snažiti se musí, aby co nejkvapněji zmizela v úvozech, žlabinách i na svahu v prostoru za Viticemi a Hříby. Zmizeti musila proto kvapem, aby na planině, až bratří vyjedou (vyjedou-li), zůstal vozový šik panský zdánlivě nedostatečně obsazen. Až to se stane, zastaví se panské vozy a vychrlí proti nepříteli zálohy čelem, co útočná skupina vrhne se naň z týla. Nebezpečí hrozilo v okamžiku obrácení vozů před nastoupením líčeného útěku. V době obratu otevře se v šiku najednou 88 branek, jichž odvážný a bystře chápající soupeř snadno mohl použiti a vskočiti do vozů, málo vzdálených, aniž posádka, taktéž se točící, rázně tomu zabrániti mohla. Na ochranu obrátů musila tudíž skupina útočná přiblížiti se k nepříteli tou měrou, aby nejen upoutala pozornost jeho vůbec, nýbrž aby sám se cítil ohroženým. Budeli plán proveden jen poněkud přesně, zvláště za líčeného útěku, vyhrnou

se bratří z vozů — upadnou do nástrahy. Z obavy před možnou zradou bylo třeba tajiti plán až do posledního okamžiku, pokud chvíle nenadešla; jen přední hejtmani o něm zvěděli.

* * *

2. Smír nesjednán. — Bitva zahájena. Líčený útok i útek panských. (viz obr. 13.)

Bylo v **neděli 30. května**. Ještě jednou sešli se plnomocníci obou stran v prostoru mezi tábory, aby sklonili se navzájem k ústupkům. Naděje na smíření nebyly však valné; aspoň byla, jak z mnoha známek vysvítá, ze strany bratrské již učiněna opatření, aby bilo se hned puškami do nepřítele, jakmile by plnomocníci zvěděli, že podmínky kladené přijaty nejsou. Bratří snadno se mohli domnívati, že páni vyjednávají ze zjištění, chtějíce snad kořistiti protahováním; snad dokonce očekávali přítok posil. Bratřští hejtmani, puzeni mimo to starostmi o výživu lidu, rozhodli se učiniti rázný konec všemu smlouvání, jestliže zásadní jich podmínka bude odmítnuta. A skutečně, kolem hodiny nešporní, t. j. třetí odpolední, se strany pánů odmítnuta. S bratrské strany padlo rázné slovo: »Tak to tedy rozdělíme pěstmi!« Plnomocníci se rozjeli, dáno znamení — a s bratrské strany zatřásla vzduchem první rána dělová. Za první druhá a již houkala řada pušek bratrských, pokud byly na dostřel od panského ležení. V té chvíli zdvihl se silný vítr, jenž prach a dělový kouř hnal k ležení panskému, takže tam nic před sebou neviděli. Dle obyčeje tehdejšího padlo panské vojsko (jako asi prve bratrské) na kolena a pomodlilo se před zápasem; sotva pak povstalo zase, utiřil se vítr a sprchlo, čímž prach zmizel.

Koule bratrské, mířené osvědčenými dělostřelci, ovšem způsobily panskému lidu ihned ztráty, a jak v pramenech se praví, dosti citelné, tak že až lid se bouřil, když nijaká opatření proti tomu se nedělala. Volal a reptal, aby jej páni raději do boje vedli, než

aby se dali takto bídne postříletí. Tužbě lidu záhy vyhověno.

Vrchní vojevůdce panský hned po modlitbě svolal k sobě hejtmany, aby sdělil s nimi v hrubých rysech plán bitevní a udělil dispoice. To zavinilo některý průtah. Rytíř Mikuláš Krchlebec s nejlepším lidem vojska Rožmberského a landfridu Plzeňského, i s lidem Menhartovým z vojska pod obojí, všech něco přes 8.000 pěších a 200 jezdců se čtyřmi puškami, tvořiti měl skupinu útočnou, kteráž by sešikovala se neprodleně v čele a hned postoupila proti rohu bratrského šiku, asi na vzdálenost 250 kroků. Tu měla se zastaviti, spustiti palbu z houfnic a krýti skupinu vozovou, až by se tato sešikovala. Pak následovati měl kratičký pochod v pravo v bok a útok na levé křídlo nepřátel. Deset tisíc pěších s tisícem jezdců, t. j. patrně celé vojsko pod obojí, Menhartovy vyjímaje, sešikovati se mělo v zavírce vozů a vůbec v zadních vozech co záloha, patrně z poručenství samého vrchního vojevůdce; jezdci všichni ssedati měli s koní, hejtmany pěších v to včítaje, lid kopí a praporce skloniti, až by i záloze znamení bylo dáno k útoku. Všechn ostatní lid, vojsko Pražanů a posádky vozů všech vojsk, sešikovati se měl na vozech buď ku přímé jich obraně, či jako posilci v ulicích, v okřídí, aneb jako zvláštní záloha vozového šiku na placech. Pušky všechny, vyjímaje pušky skupiny útočné, strhnouti se měly do baterií mezi jednotlivými články vozů obou krajních řádů. Vozový šik hnouti se měl ku předu se vším lidem v něm umístněným, jakmile se byl sešikoval. Dalším úkolem jeho bylo, zatočiti se v jízdě na levo směrem k Lipanům, při čemž vozy říditi se měly pravým krajním řádem, jehož čelný vůz zaměřiti měl k nejjižnějšímu domku vesnice. Až by čelo vozů doješlo pod rybník Jordán, asi na 250 kroků od nepřítěle, měl se šik zastaviti a spustiti hrubou střelbu na šik bratrský. Dalších pokynů mělo se dostati vozové

skupině přímo od vrchního vojevůdce, jenž sám mínil zůstatí ve vozech, co skupině nejdůležitější. Vůdce útoku věděl již co by mělo následovati po útoku, t. j. po obratu vozů.

Seznavše plán, hejtmani se rozjeli a vojsko začalo se kvapem šikovati. Diviš Bořek volil skupiny jak za sebou na bojiště přitrhly; v čele vojsko Rožmberské a Plzeňský landfrid, kteří již hořeli touhou po boji; za nimi vojsko Pražanů a Mělničtí, v zadu konečně vojsko pánů pod obojí. Naproti v ležení bratrském leželi, jak se zdá, Sirotci na levém křídle, jimž velel opět hejtman Čapek, jenž se byl s jízdou do vozů navrátil; na pravém stálo vojsko polní obce Tábořské; Prokop s Prokúpkem někde v první řadě vozů placních. Při šikování panského lidu útočného udála se zajímavá episodka. Pěší střelci, as Rožmberští, (přivykli vídati své pány prchati před Táboř) hlasitě projevovali obavu, že »je páni na koních v boji opustí a v tísní zanechají«. Na utišení střelců ssedala tudíž i jízda a v celém vojsku toliko vrchní vojevůdce a hejtmani nad vozy, všech všudy prý jedenáct, zůstalo na koních. Koně skupiny útočné vedení pak patrně v zadu zástupů. V té době byli již také rozeštraveni v prostoru za Viticemi a Hříby hejtmani s některým lidem, kteří měli zastaviti a kvapněji i bezpečněji obrátiti lid, až by nalézal se na líčeném útěku.

Bylo něco po čtvrté odpolední, když zahoukly první výstřely i z panských pušek. To se již Krchlebec přiblížil na ustanovené místo, kde krytí měl přípravy vozového šiku. S bratrské strany stopovali přípravy nepřitele s pochopitelným zájmem. Vzrušení vzbudil ovšem pohled na lid Krchlebcův, jak hrnul se z vozů na prostranství mezi oběma vojsky. Nebyl to klam — panští hotovili se k útoku mimo vozy! Takových útoků odbili už bratří mnoho a vždy se strašnými ztrátami odbitých; připraví i nyní panským krvavou lázeň. Diviš Bořek již jednou ztratil bitvu tímto způsobem; to bylo ještě za živobyčí Žižkova,

4. srpna 1423 u Strachova dvora nedaleko Hradce nad Labem; ztratí ji i dnes. Jinak arci bylo třeba učiniti opatření. Těch 22 houfnic a tarasnic, hákovnic i pišťal rozestavených v dosahu nepřátelského útoku, užijí bratří co nejdůkladněji. Prozřetelnost však kázala, aby ohrožené levé křídlo opatřeno bylo dostatečným počtem posilců, kteří by vyplňovali mezery, způsobené v řadě první nepřátelskými střelami. Část zálohy na placech obrácena tudíž a posunuta kvapem blíže k levému křídlu; v tom počtu patrně i část jízdy Čapkovy, která pěšky se měla účastniti obrany. Stopovati útok pěšího lidu panského bylo úlohou velitele levého křídla, hejtmana Čapka. Vrchní vůdce ale, Prokop Holý, nespouštěl se zřetele ani vozový šik panský. Také ve vozech panských dělo se něco zvláštního; zdálo se, jakoby i ony hnouti se chtěly blíže k bratrským. Blížšího ovšem nebylo lze se dopátrati; vysoké šperlochy placních řádů překázely.

A ve vozech panských bylo té chvíle skutečně na pilno. Potahy zapřahovány do pušek a vozů, lid se šikoval a pušky, z okřídlí a ze zavírky rozváženy na určená místa v krajních řádech. Byl okamžik, kde šik vozový překvapnému útoku nebyl by odolal; dobře, že v čele byl zastřen skupinou Krchlebcovou, která poutala pozornost nepřátel v žádoucí míře, tak že nepostřehli, co ve vozech se děje. Konečně ukončeny přípravy. Zamáváno praporci, a šik hnul se ku předu. Čelné vozy řad zvětšovaly poznenáhlu vzdálenosti, tak že vzrostla šířka vozového proudu; zvláště se zřetelem k důležitému momentu, kdy šik o 720 vozech se všim lidem uvnitř směstnaným na dané znamení kvapně se měl obrátiti čelem v zad. Jedva hnul se vozový šik, hnula sebou i skupina Krchlebcova. Musila vozům ustoupiti s cesty. Dělostřelba její zastavila palbu, zapráhla potahy, proveden obrat na pravo a skupina Krchlebcova obrácena levým bokem k nepříteli, přesunovala se proti západnímu průčelí nepřátel. Octla se pravým křídlem u lemu lesa. — — Zrakům Bratří objevil se celý panský

šik. Začal právě zahýbati čelem k Lipanům. Nyní též Tábořským dělostřelcům — až dosud stříleli jen Sirotčí — dostalo se cíle; *) pořadem jak popojížděl panský šik, baterie Tábořů jedna po druhé zahajovaly palbu. Konečně hřměly všechny na celém obvodu bratrské obranné čáry. Stříleno z houfnic a tarasnic; menší pušky, hakovnice a píšťaly mlčely; byl nepřítel mimo dostřel jejich. S panské strany nestřílelo se ovšem po dobu útočného rozvoje. První rány padly pak opět u skupiny Krchlebcovy. Když zastavil šik vozový, také jeho pušky zahoukaly. Rozpředl se mohutný dělostřelecký boj. Sotva ozvala se palba z panských vozů, začal Krchlebec pošínovati přední rotu blíže k nepřátelům; střelci jeho přiblížili se k bratřím až na dostřel samostřílů. To bylo asi po páté odpolední. Boj dělostřelců právě dostoupil svého vrchole. I v šiku bratří nastal teď živý ruch. V nejbližší chvíli již musily proudy pěchotních rot panských přistoupiti útokem k vozům bratrským. Rozhodnutí, jak dalo se souditi, padnouti musilo na levém křídle bratří; Sirotčí posilci stoupali proto již na vozy a do mezer mezi nimi, kdežto zálohy vozové přistupovaly až těsně k vozům; i část všeobecné zálohy, lid Tábořský, povolána až těsně k vozům ohroženého průčelí; zbytek jízdy stál připraven u koní, aby vsednul na první pokyn a bude-li potřeba, dal se na prosledy odražených. Také Prokop Holý odkvapil na levé křídlo, kdež přítomnosti vrchního velitele bylo nyní více třeba než jinde; řízení boje s panskými vozy zůstavil péči hejtmana Keřského.

V tom ale přihodilo se něco, co situaci dodalo záhy nové tvárnosti, a čeho se bratří té chvíle nejméně nadáli.

Pušky panského šiku vozového přestaly náhle střílet, a zapřahají k nim potahy; zdá se, jakoby celý šik zachvěl se, jakoby jím něco bylo trhlo. V bratřích zatajil se dech. Vozy nepřítel všechny se obrací,

*) Obr. 13., situace I.

otáčejí se kol své osy. A uličkami, jež na okamžik se objevily, viděti, jak obrací se i lid. Ještě není zřejmo co zamýšlí nepřítel. Stávalo se v bitvách, že točily se šiky sok kolem soka, vyhlížejíce jak nejlépe by se poškodili. Tu však není místa ni příležitosti k manevrování. Puškaři táborští bijí tudíž dále do nepřátel, ale do nepřátel jedoucích směrem zpátečným. Šik nepřátelský není už v pořádku prvotním; krajní řád jeví znatelné stopy utržené škody; mnohý vůz, mnohý kůň zůstává na bojišti a v řadách i uvnitř šiku jede se v patrném zmatku. Ještě však setrvávají Táboři v obraně. — — — —

Zatím i Sirotcí na levém křídle postřehli proměnu v řadách protivníka. Zvětšuje se prostor mezi předními a zadními řadami panské pěchoty, zřejmě vzdalují se roty zadní. A vzdálenosti mezi řadami přibývá kvapem. Umlkly i čtyři pušky panské proti Sirotkům namířené; vedou k nim potahy, zapřahají, obracejí a již ujíždějí i pušky ke Hřibům. Jen ještě roty střelců panských stojí na oko neochvěny a metají deště šípů na Sirotky. V týlu Sirotků, z řad Táborů, ozýval se křik; zřejmá jistota objevena: vozový šik panský, rozrušen ztrátami, prchá a strach sdělil se patrně i lidové skupině panské; toť příčina, proč daly se i zadní řady pěšců na couvání, které záhy mění se v nezadržitelný útěk směrem k Viticům a Hřibům. Ani Sirotcí nebyli už v pochybnostech, co odehrává se před jejich zraky. Povědomý všem Bratřím obraz: Nepřítel před nimi prchá! A již zjednala sobě radost dosud tlumená průchod ze stísněných hrudí: »Hle, běží, běží nepřátelé a záda dávají. Vzhůru, vzhůru za nimi!« Již z rozkazu vůdců rozezvučely se i trubky ku kvapnému seřazení. A co poslední roty panských se obracejí, a jednotlivci se roztrušují po polích, utíkajíce, nastala ve vozech bratrských zimničná činnost. Vozaťajové kvapí pro potahy, jezdci vsedají do sedel, jiní od vozů spěchají ke koním, lid nakvap odepíná řetězy a roztrhuje vozy; jiný nakládá co bylo složeno a robotěži upravují na rychlo branky mezi příkopy, za

nimiž stály prve pušky, aby vozy snáze mohly projeti. Mezitím udílí Prokop Holý hejtmanům rozkazy a instrukce k prosledům: šik vyjede z ležení v témže pořádku šestiřádovém o třech placech, v němž dosud se bil; všechen lid zůstane prozatím ve vozech, i jízdní; to z ohledu na možná překvapení se strany nepřátel, jichž počet káže býti ještě ostražitým. V čele vyjede hejtman Čapek s jízdou, za jízdou všech 12 houfnic a harcovnice levého křídla, pak pěší lid; v čele Sirotci, za nimi Táboři; v každém vojsku napřed střelci, za těmi sudličníci a konečně cepníci: na vozech obvyklá posádka s puškaři k obsluze hakovnic a píšťal: houfnice a tarasnice pravého řádu krajného zůstanou v bateriích mezi vozy jako byly v boji; poslední baterie pojede v závírce s částí pěchoty; posilci všichni potáhnou v obou krajních placech, všeobecná záloha na hlavním, prostředním placu, v poručenství vrchního vojevůdce. Celý šik pustí se za panskými vozy, nejdůležitější částí nepřátelského vojska; neudá-li se za prosledů nic zvláštního, vyrazí konečně Čapek s jízdou, aby zastavil panské vozy, tak aby pěší lid mohl se k nim dostat; ostatní nařízeno bude až dle okolností a poměrů se měnících.

Za čtvrt hodiny sjížděl již bratrský šik do roviny za prchajícími nepřáteli za hlučného ryku bojovnictva neobyčejně vzrušeného a nadšeně jásajícího. Panská pěchota byla již zmizela z obzoru, patrně v roklině potoka Vitického, aby prchla co nejdříve z dosahu vítězů, k západu či snad i k jihu. Na severu od Hřib ale bylo viděti panský vozový šik, kterak dosti zvolna jede, jako raněný netvor. Nebylo ani nápadno, že nerozprchává se z něho lid; cítí se asi bezpečnějším za hradbou vozů. Ujíždí ke Chrástům kolem rybníka »Na milíři.« Bratři ho však dohoní, zastaví, vezmou útokem jestli že by se chtěl ještě brániti a »pomstivše nevinně prolitou krev« obrátí se ku Praze, dosud nejdůležitěj-

šímu bodu strategickému, jehož, těžíce z dojmu vítězství, bez obtíží se zmocní. —

Tragický osud za kratičkou hodinku zničil rannou hromovou všechny tyto naděje.

3. Porážka a rozbití vojsk bratrských.

Aby nepřítel zmatl, nařídil Mikuláš Krchlebec skupině svojí ústup. Couvnouti měly napřed zadní rotý, aby byly kryty než vzpomátuje se nepřítel z překvapení. V četných krytech prostoru mezi Hřiby a Viticemi čekali již Bořkem ustanovení hejtmani, kteří utíkající do úkrytu zaváděli; v údolí Vitického potoka dbali jiní hejtmané s vybraným lidem, aby z couvajících nikdo zmatku nepoužil k útěku. Rotám střeleckým, které poslední ustupovaly, nařizeno, způsobiti aby část lidu rozprchla se, jakoby kázeň panských již byla vzala za své, čímž obraz útěku vojska měl být doplněn.

Tak ve chvíli, kdy bratří sjížděli s výšiny Lipské do roviny, pobíhalo mezi Viticemi a Hřiby již jen několik slaboučkých oddílů pěších a jednotlivců s patrnou snahou utéci kvapně s bojiště. Jinak krajina v těch místech zdála se již nepřítel prostou, mrtvou. Ale bylo to mrtvo před bouří: osm tisíc pěších a dvě stě jezdců leželo tam na čekané, ukryto v úvozech, žlabinách, stržích a na východním, od Lipské odvráceném svahu údolí Benátek. Lid všechen tisknul se k zemi a jen hejtmani rot vyhlíželi k úvozu Kšelské cesty, odkud v čele ssedších jezdců, oře za uzdy držících, sám vůdce rytíř Krchlebec upřeně pozoroval pohyby vojska bratrského. Odtamtud mělo vyjítí znamení k obecnému útoku; jakmile zamává tam praporec a jízda vyřítí se z úvozu, rázem vyskočí i všechen pěší lid: co v úvozech a žlabinách u Vitic se skrývá, požene kolem východního, vše ostatní kolem západního lemu Hřib a všichni vpadnou bratřím do týla a obemknou jich šik.

ozový šik panský ujížděl před bratry s náležitým ohledem na pěší, uvnitř zavřený lid hned,

kvapněji, hned volněji. Zprvu bylo nutno ujeti od nepřítele co nejdále; měl býti sveden k většímu chvatu obavou, aby mu kořist neunikla; čím větší chvat u nepřítele, tím větší čaka, že nevšimne si Krchlebcových. Později, až by i zad nepřítel přejel mimo Krchlebcovi, bylo nezbytno popřáti Bratřím dohoniti vozů a svábiti je k útoku mimo vozy. Nastal pak další úkol: odvábiti je daleko od vozů, aby blíže měli k panským než ku svým. To ale byl by okamžik útoku rozhodného.

Aby plán dosti složitý se mohl vydařiti, vsedl sám vrchní vojevůdce Diviš Bořek hned po obrácení k ústupu do jednoho z posledních vozů, odkudž řídil jízdu praporci; rovněž pomocí praporců sdělovány rozkazy jeho od řádu k řádu (po 25 vozích) až k zavírce, která pohybovala se v čele proudu.

Šik sůžil se za jízdy zpáteční až na normální šířku placů; vozy a pušky zůstaly v témže pořádku za sebou jako za útoku*) v krajních řádech po 90 vozech, všechny pušky seskupeny v baterie za články vozovými (o 5 vozech); uvnitř dvě skupiny placních vozů, pravá o pěti, levá, (východní) o čtyřech řadách po kopě; řady na 4 metry vedle sebe; v zavírce, na placech a vzadu v okřídli táhlo vojsko. Z lidu, jenž za žádnou podmínkou nesměl vozů opustit, celkem 5760 mužů, seděl u každého z vozů jeden vozataj na předním podsedním vozníku, druhý s dvěma střelci, šikovanyými k hakovnicím a píšťalám, seděli ve vozech, a čtyři střelci se samostříly kráčeli vedle vozu uvnitř šiku; to byla záloha vozová. V zavírce, v čele šiku, táhlo 10 jezdeckých a 10 pěších rot po 100 lidech; z jezdců každý vedl svého oře. Pěchota táhla vedle vozů v proudech o 5 rotách hloubky**); roty od vozů krajních na 6 a za sebou na 10 kroků vzdáleny. V prostoru mezi oběma skupinami pěších rot roty jezdecké, opěšalé; každá z nich ve dvouřadí o 50

*) Viz obr. 11.

**) Šířka šiku měří se od křídla ku křídlu, hloubka od prvního muže (první řady) v čele, až k poslednímu (v poslední řadě) v zadu.

mužích a koních šířky a dvou mužích a koních hloubky: rota za rotou toliko na 6 kroků, takže skupina jezdců o 50 mužích a koních šířky a 40 hloubky měřila v šířce 120 a v hloubce 260 kroků. Těsně za lidem zavírky táhly na všech třech placech ostatní rotы vojska pánů pod obojí: na placech krajních vedle krajních řádů vozových 15 a 20 rot; na hlavním placu 25 rot, 15 vedle pravého, 10 vedle levého vnitřního řádu vozů, celkem šedesát rot pěchoty po 100 mužích. Celý šik výpadní zálohy panského vojska pod obojí nesměl přesahovati, od zavírky počítaje, přes první třetinu vozového šiku; jen tak bylo lze zakrýti nepříteli pravý počet zálohy. Zbytek prostoru na placech zaujalo vojsko Pražanů, jehož rotы zároveň s několika rotami Plzeňskými a Rožmberskými, v okřídlení se nalézajícími, vábiti měly svým skrovným počtem nepřítel. Všechn lid bez rozdílu sklonil praporce i zbraně. Toliko několik praporců signálových vlálo nad vozy.

Udržovati pořádek v takové spoustě materiálu živého i neživého bylo velice obtížno, zvláště v části šiku od nepřítel vzdálenější, lidem doslovně přeplněné. A vzdálenosti i mezery mezi rotami musily býti přesně dodržovány ať krokem se táhlo či klusalo; snadno i malé odchylky způsobiti mohly splynutí řad, směs a nenapravitelný zmatek; nejhůře bylo s koňmi, z nichž stále některé se vzpíraly či plašily. Na dlouho nedalo by se takto táhnouti; udržování pořádku neobyčejně napínalo fysické síly lidu; avšak i mravní síly byly napjaty. Lid hořel touhou po boji, nesměl ji však ukojiti. Tu a tam ozýval se již repot. Jen železná kázeň a určitý slib vůdců, že za nedlouho již dáno bude znamení k boji opravdovému, krotil mysle a zabránil výpuku vášně. Blížila se kvapem chvíle rozhodná.

* * *

Bratří jeli kolem Hřib u vzdálenosti 2—300 kroků. Minuli vesnici neobtěžováni nepřítel. Jelo

se, pokud připouštěla pěchota, v šiku zavřená, klusem. Nepřátelé, již zprvu Bratry o 1.500 — 2.000 kroků předběhli, náhle jakoby zemdleni, sotva se hýbali. Bratří přidávali do kroku. Za čtvrt hodiny byli Bratří již na Kutnohorské silnici, čelo jich vozů v nejbližších minutách na půl honu od nepřítele. Přední vozy bratrských se zastavily. Výstřely z hakovnic a píšťal zahoukly. Nastal rozhodný okamžik. Hejtman Čapek v čele jezdců mává šavlí; polnice zavzněly, do slabin ořů zabodávají se ostruhy a již duní země pod kopyty jezdectva, úprkem ženoucího k vozům nepřátelským. Ale v téže chvíli, jako by ze sna vystrašen, dává se nepřítel do klusu. Hejtman Čapek zatáčí již také na pravo: žene kolem vozů panských k severovýchodu, aby zaskočil jim cestu.

Za jezdci z vozů bratrských vyhrnul se lid pěší. Sirotci v čele, rota za rotou, jak byly šikovány: střelci napřed, za nimi bratří sudličníci, pak cepníci. Střelci ženou přímo k panským vozům zadním, ostatní uhýbají se na pravo: za krátko přeplněn jest jimi prostor mezi oběma šiky. Puškaři nemají už výstřelu. Útočníci nedbají, že dal se také zatím nepřítel do klusu. Běží a kluse všechno. Bratří vzdalují se od svých vozů. Směr prosledů je severovýchodní, k Trstenické silnici, z počátku k jihovýchodnímu cípu Chrástanského lesíka. Ženou již i Táboři. Ve vozech zůstává s vrchním vojevůdcem již toliko vlastní záloha vozová, která nikdy a nikde jich nemá opouštětí. *) Záhy ale pozoruje Prokop Holý s nelibostí, že v řadách útočících a sice i v zadních, uvolňují se šiky, že semknuté dosud roty mění se v nezřízené houfce: příčinou toho zdá se býti přílišná horlivost prosledujících, kteří předstihují se vniknouti první do panských vozů. Zjev povážlivý. Dosud ale Prokopovi nelze rozeznati, co se vlastně děje; stanoviště jeho bylo té chvíle v Žlabince. Právě křídlo Sirotků o překot prodlužuje se k východu až na vršinu »Na záhoří«, jakoby k Vrbčanům. Prostor mezi

*) Viz obr. 13., sit. II.

oběma šiky začal se záhy nápadně krátit. To Čapek sehnal již asi čelo panských od směru k Chrástánům a Chotouni a nepřítel, chtěje uniknouti, zahýbá k soutěskám na Čertově brázdě. Bratří nyní snáze vniknou do vozů panských, které samy vracejí se jim do rány u velikém oblouku. Rozhodnutí je tudíž ne-daleké. Pro všechny případy nařizuje Prokop Holý záloze vozové, aby pokročila z placu hlavního až do okřídlí, sám pak vyjíždí do širého pole, aby sledoval pokroky a nařídil na místě, co by okolnosti kázaly. Tábořské zálohy, když dohonil je Prokop, byly na 300 kroků od vozů asi za nynější silnicí Kolínskou. Odsud bylo již lze přehlédnouti celou bitevní čáru. Situace byla té chvíle následující: V pozadí černala se čára mohutného proudu panských vozů, již opět zvolna jedoucích; konec proudu přejížděl právě přes nynější silnici Chrástansko-Lipanskou, na 500 kroků od stanoviště Prokopova, kdežto čelo již na silnici Trstenické zatáčelo se jakoby k Vrbčanům.

Před vozy nepřátelskými vinula se k severovýchodu klikatá čára bratrských houfců od nepřítele vzdálená na levém křídle asi na 60—100, na pravém křídle však přes 200 kroků. Na levém křídle bili se již bratří Sirotcí s některým oddílem panským, jenž zabrániti jim chtěl přístup do vozů; sem spěchaly také roty tábořské druhého šiku; zdálo se, že nic nezdrží více Bratrů vraziti tudy panským do vozů. Levé křídlo bylo ostatně obrtlíkem bratrské čáry bitevní a bodem nejdůležitějším. Prozatím nikdo nemýšlel na ústup. Nejzazší pravé křídlo mizelo v dálce asi na 1500—1600 kroků za vršinkou dnes »Na záhoří« nazvanou. V celé přední čáře Bratří nebylo snad jediného semknutého oddílu; byl to řetěz bez-tvarných houfců. Na mnohém bylo již lze znamenati stopy únavy: přede všemi běželo po několika nejlepších běžců, v pozadí trousilo se mnoho jednotlivců, kteří v běhu nedovedli postačiti.

V následujících minutách proměnila se scenerie. Pan-

ské vozy se zastavily. Krajní řád, obrácený k Bratřím, jakoby trhliny dostával, které se ale rychle rozšiřují. Vozy či pušky vybočují na mnoha místech z řady a kladou se vně šiku vedle svých předchůdců. V okamžiku vznikla v krajním řádu vozů řada branek. Znič[te]la soudobně i z okříd[le]l[í], za velikého pokřiku obou stran, valí se proudy panské pěchoty. Rota za rotou, ze všech bran a branek.

Překvapení Bratří, na celé čáře, zarážejí na okamžik. Takové spousty lidu nepřátelského se nena-
dali. Již ale dávají se opět do běhu. Napřed starší, zvyklí bít se s přesilami, za nimi mladší. Hejtmani posilců dobře vystihující, že nelze dopustit, aby nepřítel povalil nárazem přední řadu, chvátají pomoci. Prokop, překvapen, sleduje rozvoj nepřátel, jichž počet ustavičně se množí. Očekával sice odpor, nikoli však v těch rozměrech. Poměry na pravém křídle vzbuzují vážné obavy. Křídlo jest bez záloh, a pořádek ten tam. Lid, soudě dle vzdálenosti, kterou uběhl, ani fysicky neopravňuje k naději, že by dovedl na dlouho odolati. Toliko kvapný úspěch na levém křídle, či kvapná pomoc jezdců Čapkových křídlo zachrání. A Prokopův zrak těká dále na východ. Nové divadlo jeho překvapení mění v úžas. Poznává jezdce Čapkovi, jsou právě v seči s nepřátelskými za pravým křídlem. Avšak jiné rot y panských jezdců ženou mimo ně rovnou do týla pěšího lidu bratrského. Každá přejela přes čáru svých předjezdníkův a hned zatočila na sever; všechny ženou tryskem na vršinku »Na záhoří«. Za dvě, tři minuty budou všechny, nejméně čtyři sta šavlí, v týlu, ničeho netušících Bratří.

A současně jiná, nejtěžší rána: Ve vozech veliký hluk. Prokop, hejtmani i lid Tábořský ohlížejí se. Pozorují toliko, jak vozová záloha se všech sil běží z okříd[le]l[í] nazpět na placy. Úžas mění se v ustrnutí: v zavírce vozů zmítá sebou chomáč lidí a koní a blýskají se zbraně. Toť boj! Pěšci a jezdci v jedné směsi. A v pozadí, za šikem, ke Hřibům, vidět černé čáry, pěšího lidu veliké síly. Toť nepřítel! Mžikem pochopují Prokop, hejtmani i lid situaci: i na bojišti dali

se panstvem oklamati! Dali se vylákati z bezpečného stanoviště na Lipské a vyvábili z vozů útekem jen líčeným, nepřítel neporažených. Upadli do nastrožené léčky. Bitva jest ztracena, přesile v poli neodolají. Lze toliko zachraňovati, co se dá, především vozy, jichž záchrana spasí vojsko před úplnou zkázou. A již rachotí bubny, zálohy se zastavují, obracejí a dávají se do klusu; před nimi tryskem sám Prokop s Prokúpkem a přednějšími hejtmany k vozům, aby ujal se příprav k nejužší obraně. Opácným směrem, na sever k řadám bojujících Bratří, ženou jiní jezdcové, aby jménem vrchního vůdce pobídli je k nejužšímu odporu, aby zálohy nabyly zatím času uchystati vozový šik na obranu. —

* * *

Rytíř Krchlebec, shlédnuv příznivý okamžik, kdy Bratří opustili vozy, dal umluvená znamení. Vyřítíl se sám s jezdci svými z úvozu Kšelské cesty a hnal se spuštěnými uzdami rovnou k vozům bratrským, aby vrazil do nich ještě otevřených a zálohami opuštěných. Za ním z úkrytů i všechen lid pěší. Té chvíle pozornost Bratří upoutána bojem na severu. Teprv dusot koňský upozornil, pozdě již, na hrnouceho se od jihu nepřitele. Učiněn pokřik. Hejzman nad závírkou káže sice zavřítí nakvap šik, avšak Krchlebec jest již ve vozech, než zavřela se řada. Dvě stě jezdců Rožmberských a Plzeňského landfridu je s ním. A již ozývá se třeskot zbraní, teče krev, klesají ranění a padají mrtvoly. Bratří ze vzdálenějších vozů spěchají na pomoc. Podařilo se zavřítí konečně závírku. Bratří ale jest tu zatím jen hrstka. Část jízdy Krchlebcovy může se dáti i do převrhování vozů. U povstalých branek zůstává hned část jezdců na stráži. S ostatními tiskne Krchlebec dále na plac. Ženou již proti němu sudličníci a cepníci bratrské zálohy vozové a sbíhá se kde kdo i s druhého konce vozů. Ale jest ve výhodě proti nim zemdleným nespořádaným, jeho lid je odpočatý, spořádaný. Za málo minut valí se brankami

i přední roty panské pěchoty do vozů. Od Hřib blíží se ovšem ještě více nepřítel.

Zatím přijeli Prokop s Prokúpkem tryskem na hlavní plac a vyskočili na vůz řídit obranu. Situace je zoufalá. Přece však naděje, že podaří se aspoň vytlačit nepřítel z vozů a šik zavřít, než ještě řady na severu povolí tlaku. Té chvíle je dva tisíce osm set bratří ve vozech. Do okřídlení vkročilo ale již i čelo hlavní Tábořské zálohy, pět tisíc mužů čítající; zálohu vedou hejtmani hned klusem, hned na oddych krokem. A jim naproti letí poslové od vrchního vůdce, aby všechny přední roty daly se placi postranními a tiskly nepřítel z boku, kdežto zbytek, asi dvacet rot, postupovati má na placu prostředním. Nepřítel bylo ve vozech dosud sotva tři tisíce, ostatní byli ještě vzdáleni. Je naděje, že nepřítel nejdéle za čtvrt hodiny bude vytištěn a vozy zachráněny. V pochopitelném napjetí zírá Prokop opět k severu, dovedouli tam Bratří nepřítel zadržeti. Na vozech závisí osud vojska. Musí býti případně obětována i část vojska, aby byly zachráněny.

Avšak záhy zničena i tato poslední naděje. V nejbližší chvíli objevilo se na severu před zraky vrchního vůdce neklamné svědectví, že na severu jest dobojováno.

Bratří na severu octli se v nejkrutější situaci. Pravé křídlo, čtyři tisíce mužů fysicky schvácených a takticky rozrušených, bylo ztraceno. Čelem a do boku udeřilo na ně celé vojsko pánů pod obojí, sedm tisíc pěších těsně semknutých a dobře vedených. Do týla jim vpadlo nenadále přes čtyři sta jezdců, Bratří padali pod ranami »jako snopy.« Lépe vedlo se zprvu levému křídlu, naději Prokopově. Čítalo pět tisíc mužů. Proti němu stály zpočátku jen některé rotы Rožmberské a Plzeňské a vyřítilo se konečně i vojsko Pražanů a Mělnických, všeho všudy však nanejvýš tři tisíce mužů. Avšak i tu nastal znenadání obrat. Lid pod obojí, proraziv a na útěk obrátiv bratrský

střed, udeřil levému křídlu do boku a částečně i do týla. Té chvíle byla by hlavní záloha Tábořská platně prospěla. Na místě ní přijelo však jen několik posílů Prokopových a ti seznali, že nelze nepřítele déle zadržeti. V málo minutách obráceno i levé křídlo na zděšený útěk.

Bil se již toliko Čapek na nejzazším pravém křídle s nepřátelskou jízdou. Když ale v lidu strhl se pokřik, že běží Bratří a že část panské jízdy také žene se k vozům, dal i Čapek udeřiti v kotle a spustil se uzdami spuštěnými taktéž k vozům, aby chránil utíkající. Strhl prudkou seč, výsledku však nedocílil; za jeho zády přihnala se k vozům jízda Ptáčka z Pirkšteina, mezi nejřednějšími pan Mikuláš Landštejnský z Borotína, Arnošt Leskovec, Jan Malovec Pacovský a Petr z Janovic a z Chlumce, kteří hned i vozy převrhovati kázali, aby zabránilo se Bratřím zavřítí šik.*) A již strhla se v okřídlení nevyličitelná vřava: křičelo, tlačilo a bilo se v divoké směsi na pět tisíc pěších a přes půl druhého tisíce jezdců. Na severním i jižním obzoru vystupovaly pak zřetelně již táhlé husté řady panských vojsk pěších, případné pozadí obrazu zkázy.

4. Dohra bitvy.

Letem myšlenky rozjímal Prokop již jen o budoucnosti bratrských obcí. Jednalo se o zabránění, aby nepadla i města a mezi nimi důležitý zvláště Kolín. Ztráta Kolína byla by průlomem do zdí měst ostatních. Bude-li nepřítel u Kolína jen zadržen, zjedná se městům času připravit se a zastaviti vítězný pochod nepřátel. Prokop vyzval hejtmana Ondřeje Keřského obrátit k východu aspoň tu část záloh Tábořských, která dosud semknuta stála za lidem bijícím se ve vozech, vyvésti ji uličkami a probíti se stůj co stůj. O Čapkovi předpokládal, že vystihne nutnost a taktéž se probije. A již sám velikým hlasem vybízel lid připojiti se kde koho k záloze Keřského. To na-

*) Viz obr. 12.

posled slyšeli Bratří hlas svého dotud nepřemožitelného vůdce.

Keřského úkol nebyl snadný. Spořádaných rot bylo málo přes deset; sešikovati lid takticky již bezuzdný, nepříteli takřka na ráně, nebylo času. Probíti se musil hned. Bratří otevřeli ve vozech tři široké branky, jimiž lid hrnouti se měl ven. Sotva branky otevřeny, dal se Keřský do klusu; vyrazilo s ním k dvěma tisícům lidí. Přálo jim z prvu štěstí. Na jezdeckto nepřátelské, které zadržeti by je bylo dovedlo, udefil právě té chvíle hejtman Čapek, chtěje probíti se jeho řadami k vozům a uvedl je v takový zmatek, že na drahnou chvíli pozbylo schopnosti k vážnější akci. Avšak neštěstí přihnalo se od severu.

Diviš Bořek byl již za výpadu vojsk panských učinil opatření, aby v případě potřeby lid vozové zálohy byl hotov, na první pokyn jezdecky vystoupiti. A pokyn dán, jakmile na jihozápadu objevil se hlouček Keřského.

Keřský byl asi na 3—400 kroků vzdálen od brázdy, když objevilo se mu »Na Záhoří« a na silnici Trstenické nepřátelské jezdeckto vozové. Nezbyvalo, leč obětovati poslední ze semknutých rot, jichž bylo již jen asi pět. Tři z nich obrátily se hned k severu, aby kryly přechod hejtmanův, kdežto ostatní, se vším lidem nesešikovaným, v největším běhu daly se ku brázdě. Tak dostaly se prchající za Vrbčany a za potok Kouřimku, kam přihnaly se později i zbytky rot napadených na západě od brázdy a zbytek jízdy s hejtmanem Čapkem. Spasilo se tak celkem as 3—500 lidí do Kolína.*) — — —

V době tohoto posledního zápasu v poli otevřeném dorazily konečně oba hlavní pěchotní šiky panské k vozům bratrským a udeřily hned společně na pravý krajní řád. Ve vozech byla již taková tlačence, že Bratřím nebylo už lze brániti se, takže, podle své-

---

*) Viz obr. 13., situace III.

dectví účastníků bitvy, bylo více vražděno než bojováno. Když ale nepřítel již i levý krajní řád vozů začal obmykati, vyrazil konečně z vozů silný proud lidu, jenž utíkaje chtěl spasiti se do Českého Brodu. Mezi prchajícími bylo nemálo jezdců, to jest lidí, kteří odpřáhli vozníky a na ně kvapně byli vsedli. Za prchajícími pustila se část panské jízdy i pěchoty od bratrských vozů. Vozová záloha panská snažila se zaskočiti jim cestu v »Dolu zabitých«, kde došlo ještě k nemalému krveprolití.*) Boj skončen na celé čáře mezi sedmou a osmou hodinou večerní. — — —

Patnácte set mrtvol a několik tisíc raněných pokrývalo bojiště: z přednějších zahynuli kněží Prokop Holý, Prokůpek, Markolt ze Zbraslavic, Jan Buřič a Pešček z Plzně. Do zajetí dostali se hejtmani Jan Roháč z Dubé, Jan z Bergova, Jíra Ušatý a Mareš Kršňák; vedle nich všichni ranění a valná část lidu nezraněného, celkem 4—5.000 mužů; všechny vozy, pušky a zásoby upadly v kořist vítězů. Zajatci rozdělení za zády vojska sbírajícího se k prosledům strategickým na čtyry skupiny a pozavírání zatím v stodolách okolních vesnic pod silnými strážemi, při čemž stráže landfridu (Plzeňského, prý z návodu pana Menharta z Hradce, sedm set z devíti set svých zajatců upálili, zapálivše nad nimi (patrně z větší části raněnými) stodoly. S panské strany padlo 500 mrtvých a dle všeho as 1—2.000 raněných. Šik panských vozů projel po Trstenické silnici přes brázdu Čertovu, aby spojil se s vojskem ostatním, které asi za hodinu po bitvě dalo se již po Kutnohorské silnici na pochod ke Kouřimi, vezouc již i vozy bratrské ve svých řadách.

Tak skončila památná bitva, v níž podlehli Čechové Čechům. Z podaného zde obrazu viděti, na jak vysokém stupni výcviku nalézala se vojska česká oněch dob a jak přímo modernisticky dokonalé bylo umění tehdejších vojevůdců českých, ovládati massy

*) Viz obr. 13., situace IV.

vojenské ve kritické chvíli nejvyššího rozčilení bitevního. Svědčí to vše jak o veliké inteligenci vůdců, tak o mravní síle a znamenité organisaci, kterými jediné dají se vysvětliti nepochopitelné jinak válečné úspěchy českých zbraní oné doby.

Poznámky

vztahující se k místům v textu, vyznačeným písmeny
a číslicemi.

a) Letopisy české uvádějí, že Prokop Holý vyslán byl od Bratří do Prahy zároveň s Ondřejem Keřským.

b) Prokop Holý píše později, když Praha již padla, Prokůpkovi do ležení u Plzně mezi jiným: »... Čapek zajisté svolává veliký lid, a my od Tábora nápodobně, jakož doufáme. ... Tu i tam sbírali tedy již dříve než Praha padla.

c) Dle pramenů historických bylo panské vojsko 5. května již v Menším městě Pražském, překročivši téhož dne z rána Vltavu u Libně. Z toho lze souditi i na den, kterého přibyli poslové Staroměstští do panského ležení »na Kačíně« a na den, kterého Diviš Bořek hnul se ku Praze. Situace strategická neptípouštěla žádného otálení; závisel na osudu Prahy osud výpravy panských. Vojsko pod obojí musilo tudíž netoliko bez meškání vytrhnouti, nýbrž i táhnouti s náležitým kvapem. Musilo uraziti vzdálenost z ležení »na Kačíně«, do Libně u Prahy, zároveň však vyhnouti se všem městům bratrským, která ležela mezi Kačínou a Prahou, t. j. Kolínu, Hoře Kutné, Kouřimi a Brodu Českému.

Mohla to býti jen silnice Kostelecká, po níž dalo se vojsko na pochod. Pravdě nejpodobněji dotklo se vojsko na pochodu Peček Červených, Zásmuk, Kostelce n. Čern. Lesy., Řičan a Uhřetěvsi, kde uhnulo se na sever k Libni. Vzdálenosti naznačeným směrem jsou tyto: z luk »na Kačíně« do Zásmuk 26 kilometrů, odsud do Kostelce 13 km. dále do Řičan 14 km. a odtud do Libně 19 km., celkem tudíž vykonané cesty 72 kilometry. Cestu nebylo lze uraziti za jeden den, nýbrž nejméně za dva (po 30—40 kilometrech. 1. vojsko panské vytrhlo tudíž z ležení nejdéle 3. května. Poslové Staroměstští přibyli však do ležení nejméně o několik hodin před pochodem vojska, tudíž buď v noci 2.—3. května či z večera 2. května. Lze odhadnouti s jistotou

pravděpodobnosti i místa, kde vojsko na pochodu odpočívalo; asi: u Zás muk v poledne 3. kv., u Kostelce v noci 3.—4. kv., neda-leko Uhřiněvsi v poledne 4. května a u Libně (či u Vysočan) v noci 4.—5. května.

d) Mylný jest názor, jakoby Plzeňské byl zdržel od prosledů za odstupujícími bratry toliko nedostatek jezdeckva. (Z celého jezdeckva zbyly totiž Plzeňským toliko dva koně, kdežto ostatní byly za obležení z nouze snědeny). Příčina byla pádnější: rozhodná převaha a ráz-nost Bratří. K boji s bratry v poli otevřeném byli Plzeňští tedy na-prosto neschopni. Uvažme jen, že sám Bořek, ač měl přes 12.000 mužů, vyhybal se u Prahy každé srážce v poli otevřeném.

e) Čapek opustil Hradec n. L. nejpozději 11. května a přeno-coval tohoto dne kdesi v okolí Bohdanče, 12. května nejspíše v Týnci n. L. a byl nejpozději již 13. května v Kolině.

f) Výpravy vojsk husitských vedly se vůbec kvapně; vojska mu-sila být hybná, nemohla tedy voziti za sebou veliké zásoby. Proto špi-žovala, t. j. sháněla své potřeby (rekvirovala), kdekoli se uložila. Proto ale dočítáme se v pramenech historických o tolika případech »drancování a loupení«; vojsko ovšem musilo se dobře živit, musilo tedy špižovat a musilo, kde nebylo lze po dobrém, rekvirovat i nási-lím. A drancovalo a pálilo — jako i dnes se děje a dít musí — na zastrašení či »potrestání« vzpurného lidu, aby se drobným bojem tako-vým vojsko v operacích nezdržovalo a před bitvou neoslabovalo.

Zajímavé jest toto ustanovení vojenských řádů z dob husitských válek, ohledně špižování: »... Také, jakož jest rozkázáno, jakož vina, piva i jiné potřebné věci do vojsky mají vozeny a nošeny býti, příkazu-jem všem, aby těm, kdož by vozili neb nosili, nebylo na cestách ani u vojskách bráno, ani kterakžkoli překáženo. Pakli by kdo kolivěk jim překazil nebo bral, takový bude kázán, jakož na lúpež-níka sluší...«

g) Brodská »Liber concordiarum obligationumque« praví na jed-nom místě (f. 23., pag. 2.) latinsky:

»... Na boží tělo (27. května) obleženo bylo město naše zem-skými pány, jichž útoku o 20. hodině (8 hodin ráno) obyvatelé Brodští udatně odolali; neměli však klidu až téměř do západu slunce. Jan Čert, jinak Anděl, byl jim (t. j. Brodským) hejtnanem.

Druhého dne (t. j. 28. května, v pátek), tušice na blízku voj-sko bratří, obrátili (páni) šik svůj proti nim, upustivše od města«.

1. Řády vojenské z dob válek husitských praví:

Na jednom místě: »... Před každým řádem vozuov (o 25. vo-zech), cožkoli jich bude, aby bylo dvaceti pěších s motykami, s lopatami a sekýrami, aby cesty opravovali...«

A na jiném místě: »... A kdyžby rovno nebylo (t. j. půda v krajině obtížná pro pochod, s překážkami) a musily by vozy jíti přes rokle, přes potoky, přes lesy, z každého řádu (o 25. vozech) ať dadí

lidí s motykami a rýče s sekyrami, aby hned udělali cesty, aby se vozy nemeškaly, buď po pěti nebo deseti (z každého řádu totiž), kdežby bylo horší táhnouti, tu více...« — Rozumí se, že v tom případě musili tito cestáři táhnouti daleko před vojskem, či v čas před vojskem od případu k případu vypravování býti, aby cestu upravili než vojsko na místo se dostalo, tak aby skutečně nebylo zdržování.

Na jiném místě se praví: »... Aby před každým řádem vozuov, když se táhne, šli s motykami, kratcemi, rajči, lopatami a sekyrami, bylo-li by kde cest potřeby opravovati; a odtud aby neodcházeli, pod vsazením do řetězuov za tři dny...«

O výbroji a výstroji vozů se praví: »... U každého vozu aby byli dva vozataji a aby měli lebku (přilbu) a pavězu; pod vozem aby bylo prkno a řetěz, a při každém vozu aby byla jedna hakovnice (ručnice s hákem k opření při střelbě) se vši přípravů (t. j. náboji) a dvě sekýře, dvě lopatě, dvě kratci, dvě motyce, dva rýče a taras s berlů, a jedno kopí s hákem (ku strhování jezdců nepřát.) a s praporečkem...« Z toho ale vysvítá zároveň, že vozy, na nichž i jiné věci se vezly, byly dosti prostorné.

2. O pořádku jak z ležení vytrhnouti praví se v řádech tehdejších následovně: »... Kterémuž vojsku dostane se napřed tažení (t. j. které dříve z ležení vytrhnouti mělo) aby se druhé nehýbalo, až by první své vozy zřídilo. Pakli by se kto s svými vozy vytrhl a vtrhl v jiné vozy z svého šiku, takový bude kázán obyčejem vojenského práva slušnou kázní...«

3. O pořádku na pochodu znějí řády z dob husitských mezi jiným takto: »... Pěši aby všickni v svých houfích řadem pod kórhvemi a pod praporci šli, jakž a kdež jim přikázáno hejtmany na to vydanými. Pakli by se kteří a čížkoli vytrhli z svých houfuov bez rozkázání a vuole pánuov hejtmanuov, taková budou kázání, jakož na takové slušeti bude. Jizdní aby také nikam nejezdili, ale v svých houfích aby řádně táhli, tak jakž jim hejtmáné rozkáží, kterýmž poručeno bude...«

Neméně zajímavá jest, co týká se povinnosti zadního houfu (Arrièregarde); zníť článek ten: »... Kteří houfové mají a dostane se jim ten který den za vozy jeti (jízda), neb pěším jíti (pěchota), aby se žádní nikam nerozjížděli, ani nerozcházeli, ale stáli nad vojskem (t. j. na ochranu proti nepříteli) dokudž se vojsko nepoloží. Pakli by kteří poslušenství toho neučinili, ti budou tak trestáni, jakž hejtmanům vydaným bude rozkázáno a poručeno; nebo skrze takovou neposlušnost mohla by se hanba i škoda státi (přepadem nepřátelským), ježto bychme se toho neradi dopustili...«

4. Staré řády vojenské praví: »... A hleděti vždy fortele, aby po jedné ruce měl rokle nebo bahna nebo příkopy, kteréžby se ruce zdařily...« U Lipan bylo to jezírko »Jordán«, o něž opíral se pravý bok šiku, a v týlu les. —

»... Pak takto mají lidé do těch vozuov šikování býti: 1. Pěši

ať jsou v krajních vozích (t. j. mezi nimi na krajním placu) všude vuokol, a jiní pěši u bran (t. j. kde zavírka a okřídli šiku) a jiní houfové na placu, jízdní i pěši; odtud ať posilují kde by bylo potřeba. 2. Což bude jízdných, aby s koně ssedali, ostrohy vypínali, škorně zouvali, 3. a koni jejich mají na plac uprostřed vozuov uvedeni býti k dvěma korúhvem; a ty mají pacholata a lidé nebrání držeti. 4. Lidé pak do vozuov (t. j. mezi ně na placy) takto rozdělení býti mají: na pravé ruce i na levé v krajních řádech mají býti houfci zdělání, jako po stu branných, uvedeni za ty řády, aby bránili vozuov jako zdi. 5. Pak mají dva houfci zuostaveny a rozděleny býti (co všeobecné zálohy totiž), a houf má každý jmiti svého hejtmána a jeden praporec nebo korúhev a vice nic. A ti houfové mají býti uvedeni na ten plac, kdež koně stojí jezdců i potahy vozů a pušek; jestliže by bylo těžko předku, aby jeden houf posílil; pakli by (nepřátelé) v zadek skočili, aby druhý houf zadku posílil. . . »

Ustanovení tato jsou ovšem jen všeobecná a vůdce musil jinak říditi se poměry a okolnostmi, zvláštními v každém zvláštním případě dle tohoto měřítka. Tak v bitvě u Lipan Bratři zadku a levého řádu krajního mohli celkem pominouti; s těchto stran nepřítel nehrozil. Všechn lid tudíž vzat k obraně obou bitevních průčelí, vyjímaje nezbytné stráže bezpečnosti. Dle toho pak i jednotlivé oddily přední řady i řad zadních, záloh, náležitě sesíleny.

5. Jak silný byl počet lidu panského v bitvě u Lipan?

Z doby předbitevní víme:

1. že Diviš Borek z Miletínka vtrhl 5. května do Prahy v čele 12.000 mužů vojska pánů pod obojí,

2. že lid landfridu Plzeňského a vojsko pod korouhví Rožmberskou i s lidem pánů z Pracheňska čítal po spojení 600 jezdců a 10.000 pěších, k nimž u Karlštejna připojil se tamní lid královský s panem Vilémem z Jaroslavic v počtu 500 jízdných a pěších s 30 vozy. Počet lidu uvedených vojsk obnášel tudíž v celku 23.100 mužů. Víme ale

3. že v Praze připojil se k Bořkovu vojsku lid Pražanů všech tří měst Pražských a Mělnických, vedle lidu několika pánů z blízkého i dalšího okolí Prahy (Konopištský ze Šternberka atd.). Pražané druhdy stavivali do pole až několik normálních vojsk (o 7.000 m.) zároveň. Tentokrát ovšem dlužno odpočítati všechny lid Novoměstský, jenž s Bratry ležel v poli, dále nezbytnou silnou posádku, která musila zůstat v Praze na ochranu měst. Nicméně i v tom případě vypravilo se z Prahy aspoň 1500 lidí do pole, kdežto Mělnických a ostatního lidu panského připojilo se nejméně 500 m. — celkem 2.000 mužů. Hnulo se tudíž k Lipanům, t. j. k Českému Brodu 26. května:

1. vojska pánů pod obojí . . . . . 12.000 mužů

2. vojska pánů pod jednou (Rožmberští a Plzeňští) 11.100 »

3. Pražanů s Mělnickými dohromady aspoň . . . 2.000 »

čili dohromady . . . 25.100 mužů

což shoduje se úplně s údajem Joh. de Segovio, jehož Palacký i Tomek v dějinách svých se dovolávají.

Bartošek z Drahonic, jak V. V. Tomek v Děj. Prahy IV. str. 644. pozn. 72. trefně uvádí, »uvodí ve vojstě panském dvoje skupení, počítaje v jednom asi 200 jízdných a 8.000 pěších, ve druhém 1.000 jízdných a 10.000 pěších, což tedy dohromady činí 19.200 mužů; ale nevysvitá, míní-li tím letopisec počet celý«.

Bartošek míní patrně, jak číselně lze téměř dokázati na základě všeho co víme o poměru vojsk obou stran před bitvou, i toho, co víme o průběhu bitvy, toliko obě skupiny výpadní, které mimo vozy měly bojovati, první hned na počátku bitvy, druhá až by Bratří z vozů svých byli vyvábeni, což i z toho vysvitá, že při druhé skupině uvádí mimo to i 12 kop vozů, ty ovšem ale s lidem trvale, neodlučně k nim šikovaným, (t. j. 2 vozataji, 2 puškaři pro drobnostřelbu a 4 střelci se samostřily, t. j. 8. muži u každého vozu. Vozů panských bylo 720, lidu šikovaného k nim neodlučně tudíž $720 \times 8 = 5.760$ mužů. Ejhle! Připočteme-li k lidovým skupinám Bartoškem uvedeným a sice:

k 1. skupině o	8.200 pěších a jezdců
a 2. skupině o	11.000 »
lid neodlučně k vozům šikovaný v počtu . . .	5.760 mužů

získáme souhrnný počet . . . 24.960 mužů, jenž, doplněn počtem hejtmánů nad vozovými šiky, řády

a články, dohromady . . . . . 175 mužů

---

opět nápadně shoduje se s 25.000 lidí uvede-

ných v dílech Palackého a Tomka, t. j. . . 25.135 mužů. Tudíž směle lze míti za to, že na straně panských bojovalo u Lipan nikoli toliko 19.200, nýbrž na **25 000 mužů**. Za útoku na Brod Český dne 27. května ztratili panští nejvýš několik set mužů. Přidržovati se při odhadování počtu lidu jednotlivých vojsk toliko počtu lidu vojsk »normálních«, je sice lákavo, avšak nebezpečno a rozhodně nesprávné; tu uvážiti sluší okolnosti všechny, nikoli toliko jedinou.

Podrobnosti počtu vojska panského lze vyvoditi i způsobem jiným. Dle Bartoška z Drahonic čítalo v bitvě Lipanské:

1. skupení (Krchlebec) . . . . . 8.200 mužů
  2. skupení (vozová skupina) . . . 11.000 mužů a 12 kop vozů
- čili . . 19.200 mužů a 12 kop vozů,

Johannes de Segovio uvádí ale »asi 25.000 mužů«.

Odečteme-li od tohoto počtu . . . 19.200 mužů Bartoškem uvedených zbyde rozdíl . . 5.800 mužů.

Z vojenských řádů českých (a jiných) stol. XV. víme, že k vozům »šikován« býval jistý počet lidu, jenž vzdalovati se nesměl od vozů za okolností žádných, t. j. vlastní posádka vozová. Průměrem bývalo to nejméně 8 mužů u každého z vozů t. j. 2 vozatajci, 2 střelci s ručnicemi a 4 mužové se samostřily a cepy či sudlicemi. Znásobíme-li tento nejmenší průměrný počet posádky jednoho

vozu počtem panských vozů v bitvě Lipanské, získáme zajímavé číslo: $720 \times 8 = 5.760$, totiž počet lidu, jenž rovná se nápadně rozdílu v údajích Bartoškových a Joh. de Segovio. Je tudíž na snadě, že:

1. Bartošek, udává počet vozů při druhé panské skupině, nezmínuje se zvláště o počtu nerozlučně k nim natříděného lidu, což — takticky vzato — jest logické, neboť vůz bez lidu k němu šikovaného přestává býti bojovným činitelem;

2. že v počtu 19.200 lidí zahrnuje toliko lid k výpadu z vozů určený, jenž toliko dočasně a případně užíval vozů co záštity, opory či krytu.

Vysvítá ale i jiná zajímavá okolnost: že v okamžiku rozhodném — vezmem-li v rozpočet i počet lidu bratrského dle pramenů jiných než Bartoškova — t. j. 18—19.000 mužů, bojoval v poli mimo vozy panské rovný s rovným. Že Bratři podlehli rovnému počtu nepřátel, doložiti lze jich nepředloženým zmateným výpadem z vozů.

V okamžiku rozhodném, t. j. po vykročení z vozů výpadní zálohy bylo tudíž panské vojsko skupeno následovně:

skupina Krchlebcova na jihu od Bratří	8.200 mužů
výpadní záloha od severu útočící	11.000 „
vozová záloha posádka vozů	5.760 „
čili celkem	24.960 mužů,

připočteme-li k tomu asi 200 mužů natříděných k neznámému počtu polních pušek, získáme 25.160 mužů, t. j. plný počet lidu uvedeného Joh. de Segovio. »Asi 25 000« znamená totiž něco více či méně 25.000 lidí.

* * *

6. Zajímavě jest srovnati dáta o počtu mužstva bratrských vojsk, která se účastnila obléhání Plzně a těchže vojsk v bitvě Lipanské.

Obléhání Plzně účastnili se:

a) Táboorské polní vojsko Bedřicha ze Strážnice	pěších	jezdců
a Jana Pardusa z Hrádku od 14. července 1433	6—7.000	. 700
b) O něco později dostavil se lid z Klatov, Domažlic, Stříbra, Žatce, Loun a z Berouna, nejvyšš 600 mužů z každého z těchto měst	3.600	. —
c) Prokop Holý s četným lidem a vozy z Tábora, t. j. patrně s normálním »vojskem« v počtu	6—7000	. 700
d) Po jedné čtvrti Pražanů Starého a Nového města, či po 5.000 mužů z každého	10.000	. 200
e) Konečně hejtman Čapek s polním vojskem Sirotcům, po odečtení nejvyšš 2.000 mužů ztráty na výpravě Pruské	5—6.000	. 500
čili celkem 30.600 až 33.600		. 2 100

t. j. 32 700 až 35.700 mužů.

Z toho ztratili Bratři až do 9. května 1434, t. j. do konce obležení Plzně:

- a) V bitce u Hiltersriedu v Bavořích 21. září 1433 . . . 1 477 mužů
- b) V bojích o Plzeň za 11 měsíců padlých a zmrzačených nejvýše . . . . . 2.000 »
- c) Sběhů a různými nemocemi v nepříznivé tehdejší době v Čechách nejvýše 25% všeho mužstva (více nelze předpokládati, sic by se byla vojska jistě rozpadla) 8.175—8.925 »
- d) K panské jednotě přestoupili: Staroměstští s . . . . 5.100 »
Přibík z Klenového s lidem ze Stříbra . . . . . 600 »
- e) Lid Klatovský, Domažlický a Lounský, jenž mezi Bratry 9. května od Plzně k Hostomnicům táhnoucími se neuvádí . . . . . 1.800 »

čili 19.152 až 19.902 muže, procento věru ohromné!

Na základě přípustných těchto výpočtů mělo by tudíž po zdvižení obléhání Plzně zůstatí v řadách vojsk bratrských 13.548 až 15.898, či okrouhle 14—16.000 mužů. Bartošek uvádí jich v bitvě Lipanské toliko 10.250, vzdor tomu, že Prokop i Čapek přivedli k vojskům polním po 9. květnu 1434 z Tábora i z Hradecka nejméně celkem 3.000 mužů, takže by souhrn všeho lidu bratrského v bitvě Lipanské obnášeti měl vlastně 17—19.000 mužů, což shoduje se dosti nápadně s počtem uvedeným Joh. de Segovio. (Tomek, Děj. Prahy, IV., str. 644).

Kam podělo by se také 7.750 až 8.750 mužů? Nelze přece připustit, že by se byli zkušení válečníci Prokop a Čapek v nejkritičtější době před rozhodnutím zápasu daremně seslabili o tolik bojovníků, anebo že by se bylo 7—9000 mužů v posledních dnech před bitvou z vojsk vytratilo! Z toho se dá souditi, že jsou buďto číslíce o počtu bojovníků bratrských před Plzní příliš vysoké, anebo — což jest pravděpodobnější, udává Bartošek počet bojovníků bratrských u Lipan příliš nízko.

Zdá se ale, že Bartošek uvádí vlastně jen počet lidu Tábořského, což dalo by se i číselně vyvodit z následujícího rozpočtu:

K Plzni přivedli:

Bedřich ze Strážnice a Jan Pardus nejméně . . 6.700 Tábořů
Prokop Holý aspoň . . . . . 6.000 »
a Žatečtí přívrženci Tábořů celkem . . . . . 600 mužů.

Přitřhlo tudíž k Plzni celkem . . . . . 13.300 Tábořů, bez Klatovských a Domažlických přívržencův, o nichž není zmínky, jak výše uvedeno.

Z tohoto počtu ztratili Táboři v době obležení Plzně:

v bitce u Hiltersriedu . . . . . 1.477 mužů
25% sběhů a invalidů . . . . . 3.325 »

Souhrnem . . 4.802 mužů.

Zbylo tudíž v polním vojsku od Plzně odstupujícím . . 8.498 mužů

K těm vedli Prokop Holý a hejtman Keřský z Tábora 11.

května na posilu asi	2.000 *
a bylo tudíž v poli 11. května Táborů	10 498 mužů
od kteréhož počtu dlužno odečísti ztráty utrpené v harcích a onemocněním od 11. května (Borotín, Praha) až do Lipan v počtu asi	2 až 300 mužů

dle čehož bylo by se bitvy Lipanské skutečně účastnilo celkem **10.200** Táborů, čili, jak Bartošek dle výroku patrně Táborských zajatců uvádí: »decem millia cum 250 habuerunt«. — Táboři totiž. O padesát mužů víc či méně na věci nic nemění.

Srovnejme to s počtem Sirotků.

Sirotků přitřhlo k Plzni :

z Berouna	600 mužů
z Nového města Pražského asi	5.100 »
s hejtnanem Čapkem nejméně	5.500 »
celkem tedy	11.200 mužů.

Od toho 25% ztrát sběhů a invalidů	2.800 »
Zbylo tudíž ve vojsku od Plzně se vzdalujícím	8.400 mužů.

K tomu přivedl Čapek v Hradecku nově sebraných

aspoň	1.000 mužů
takže bylo 17. května u Jířen aspoň	9.400 Sirotků,
z čehož ztraceno až do bitvy Lipanské v harcích a nemocemi nejvýše snad	100 mužů
z čehož následuje, že přivedl Čapek k Lipanům asi	9.300 Sirotků.

Možno připustiti ovšem, že za svého pobytu u Kolína, už po návratu od Prahy (23.—26. května), užil Čapek více než 1.000 mužů k nějakým jiným účelům z důvodu nám neznámého (snad k výboji do Jičínka?), anebo, že bylo již u Plzně o tento tisíc mužů větší ztráty (?), takže zbylo mu k bitvě Lipanské 8.000 mužů, či normální počet jednoho husitského »vojska«. Bojovalo tudíž u Lipan celkem :

Táborů	10.250 mužů
a Sirotků	8.000 »
celkem tedy	18 250 Bratří,*)

což shoduje se opět s počtem udávaným Johannem de Segovio. Konečně dlužno ovšem podotknouti, že sotva as podaří se více stanoviti v tom ohledu čísla naprosto spolehlivá. Ať konečně byl počet bojovníků jakýkoli — bitva Lipanská měla průběh pravdě nejpodobněji jak v díle tomto jest vyličen.

7. Ohledně stráží táborních platilo našim v době válek husitských pravidlo toto: » . . K osazení ponuocek v noci okolo vozuov a v branách, (t. j. v okřídli a zavírce šiku) aby od každého vozu kromě ko-

*) Přesně uvedený počet šesti kop vozů bratrských v bitvě u Lipan nesmí nás mýlit: bratři k této válce vůbec nebyli připraveni; překvapila je a proto nezbylo ani času k náležitě výstroji »normálních« vojsk. Proto mohlo býti lidu snadno nad obvyklý poměr k počtu vozů.

morních a špižírních (t. j. placních, vnitřních) po jednom (muži) bylo vydáváno; pakli by bylo pilné potřebi, aby bylo více (mužů od každého vozu) vydáno vedle rozkázání hejtmanuov; a ktož by zanetbal toho učiniti, ten každý aby dva groše dal pokuty tomu hejtmanu, kterýž (té oné noci) ponuocky neb varty osazuje . . . »

Obr. 8.

Vojsko Bratří v okamžiku první zprávy o nepříteli.

Vysvětlivka k obr. 8.

- I. Jezdeckvo bratrské:
  1. honci harcuji s nepřátelskými;
  2. valný houf jizdy Čapkovy.
- II. Harcovníci (předvoj):
  3. 15 rot pěších,
  4. 10 polních pušek,
  5. 15 rot pěších.
- III. Valný proud vojskový:
  6. Prokop Holý s vrchními hejtmany a družinou jezdeckou,
  7. 20 rot pěších,
  8. 20 pušek polních,
  9. 20 rot pěších,
  10. šest řádů vozových ve třech skupinách po dvou; levé
  11. i pravé krajní řády pro formaci bitevní; celkem 150
  12. vozů.
  13. 25 rot pěších,
  14. 4 řády vozů (100 vozů) ve dvou skupinách;
  15. krajní placní řády formace bitevní.
- IV. V ležení u Kouřimě stálo mimo to přichystáno k pochodu:
  - 45 rot pěších,
  - 10 pušek polních pro závěrku šiku bitevního a
  - 4 řády o 25 vozech pro vnitřní placní řády šiku bitevního.

Obsah zpráv honců o nepříteli:

V. Posílci panských honců,

VI. Čelo panského valného zástupu.

K obr. 9.

Znázornění přechodu vojska vozového z formace pochodové do formace bitevní, šestiřádové.

Základ: Vojsko bratří Táborův a Sirotků v bitvě u Lipan v počtu
nejvýš uváděném t. j.: 18.000 pěších a puškařů,

700 jezdců,

350 vozů a

40 houfnic.

Z toho šikováno:

- a) ku každému vozu 8 mužů, celkem 2.800 mužů, kteří za všech okolností zůstatí měli u vozů a ve vozech,
- b) mimo vozy: 140 rot pěších po 100 mužích = 14.000 pěších,
7 rot jezdců po 100 mužích = 700 koních,
- c) k puškám polním: 4 muži ku každé a sice:
  - 1 puškař,
  - 2 pomocníci a
  - 1 vozataj, či celkem 160 mužů k houfnicím;
 počet barcovnic neznám.

Všeobecné pravidlo pořádku:

A. pochodového mimo dosah nepřítele, na pochodu útočném:

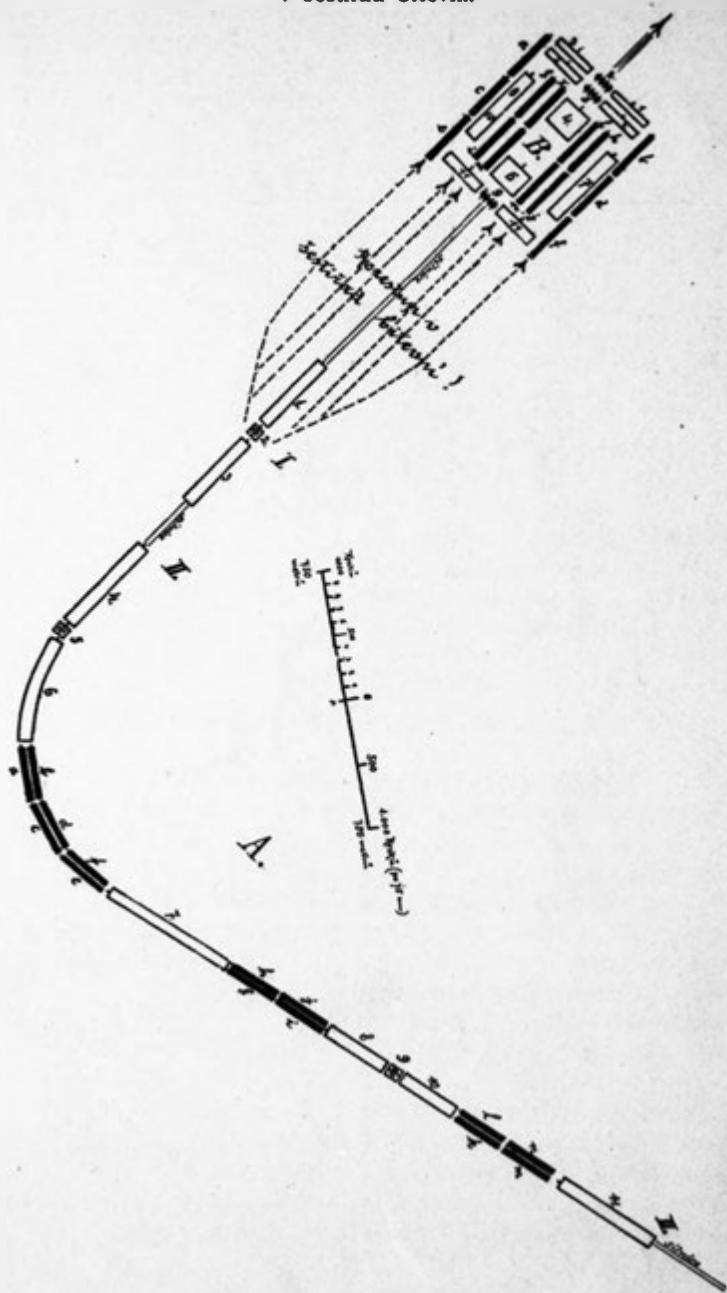
- a) Z lidu k vozům šikovaného sedí 1 vozataj na předním podsedním vozníku (tahounu), 1 vozataj na voze, všechen ostatní lid a sice: 2 puškaři pro drobnostřelbu (bakovnice a pišťaly) a 4 střelci se samostřily, vedle vozu svého ve dvojstupu.
- b) Roty pěší po dvou vedle sebe, každá ve čtyřstupu (nejméně).
- c) Roty jezdců v šestistupu, jedna za druhou.
- d) Vozy ve skupinách dvouřádových, t. j. řád vedle řádu (o 25 vozech, vůz za vozem na 3 kroky), zevně lid k nim šikovaný, jak výše uvedeno.
- e) Pušky v proudu o dvou vedle sebe; lid k nim šikovaný vedle svých pušek.

B. V šiku bitevním vůbec:

- a) Z lidu k vozům šikovaného: vozataji jak výše uvedeno; puškaři pro drobnostřelbu na vozech; střelci se samostřily uvnitř šiku podle svých vozů, či v mezerách za vozy s pavézami.
- b) Všechen ostatní lid uvnitř šiku v rotách; některé z rot však dle potřeby a okolností i vně šiku, napřed či za šikem, či v boku.

Obr. 9.

Znázornění přechodu vojska vozového z formace pochodové
v šestiřád bitevní.

Vysvětlivka obrazce 9.

A. Pořádek na pochodu, v jakém Bratři táhli asi z ležení u Kouřimě k Lipanům.

I. Harcovalci (předvoj), na 3.000 kroků za jezdectvem Čapkovým:

1. 15 rot pěších,
2. 10 pušek polních,
3. 15 rot pěších; celkem 1.300 kroků hloubky.

II. Valný proud, na 500 kroků za harcovníky:

V čele vrchní vůdce s družinou, nezdržoval-li se právě u harcovníků. Za ním:

1. skupina	$\left\{ \begin{array}{l} 4. 20 \text{ rot pěších,} \\ 5. 20 \text{ houfnic pro okřídli šiku bitevního;} \\ 6. 20 \text{ rot pěších;} \\ a) b) \} \\ c) d) \} \\ e) f) \} \end{array} \right.$	6 řádů vozů, určených pro okřídli šiku bitevního.
3.150 kro-		
ků		
hloubky.		

Na sto kroků za skupinou první:

2. skupina	$\left\{ \begin{array}{l} 7. 25 \text{ rot pěších,} \\ g) h) \} \\ i) j) \} \end{array} \right.$	řády vozů určené pro krajní placní řády šiku bitevního.
2.100 kr.		
hloubky.		

Na sto kroků za skupinou druhou:

3. skupina	$\left\{ \begin{array}{l} 8. 15 \text{ rot pěších,} \\ 9. 10 \text{ houfnic pro zavírku šiku bitevního,} \\ 10. 10 \text{ rot pěších.} \\ k) l) \} \\ m) n) \} \end{array} \right.$	4 řády vozů pro vnitřní placní řády šiku bitevního.
1.890 kro-		
ků		
hloubky.		

Na sto kroků za skupinou třetí následoval zadní voj (900 kroků hloubky);

11. 20 rot pěších pro zavírku vozů.

Celková hloubka pochodové formace této obnášela tudíž 11.140 kroků čili 111 minut — 2 hodiny pochodu. Tolikéž obnášela pak ovšem doba přechodu z formace pochodové v šik bitevní, t. j. od zastavení se čela na zprávu, že nepřítel se blíží, až do okamžiku, v němž připojila se k šiku i nejzadnější rota. Z toho pak vysvitá, že vojsko v tomto pořádku táhnoucí, aby mohlo se přichystati v čas k bitvě, honci svými nejméně o dvě hodiny dříve musilo býti zpraveno o bližení se nepřátel, než tito mohli k vojsku doraziti, než nastati mohla srážka celých vojsk. Z toho však lze vyvoditi i další důsledky:

1. že jezdectvo Čapkovo (honci) vytrhnouti musili z Kouřimi nejméně o hodinu dříve než pěchota (kvapnějším krokem koní a cvałem dostalo se pak snadno v před na nezbytnou vzdálenost);
2. že část vojska bratrského byla ještě v ležení, když Prokop za brázdou Čertovou měl již od honců zprávy o nepříteli;

3. že v tom případě, jestliže pěší Bratři opustili ležení u Kouřimí o 6. hodině ranní, byli v 9 hodin dopoledne již za Čertovou brázdou sešikováni a nejdéle v 10 hodin dopoledne již na Lipské;
4. že ale také panský vůdce měl zprávu od svých honců o příchodu nepřátelských již aspoň k 7. hodině ranní, kol 8. hodiny že byl již najisto předvoj jeho na pochodu a že pro blízkost nepřítele nařídil hned od počátku hustší (t. j. mělčí) formaci pochodovou než vůdce Bratři a že lid jeho měl proto i mimo silnici táhnouti;
5. že ale, důsledkem konfigurace půdy, soutěskou mezi Bylany a Chrástany projeti musil proud panských přece formaci užší, z čehož pak přirozeně povstal průtah, takže dostal se na jih od Chrástán (k cípu lesíka) čelem svým až k polednímu, kde nucen byl vyčkati přítoku i zadních;
6. že ale z důvodu téhož panské vojsko nepřitřhlo ku Hřibům před 3. hodinou odpolední; jestliže totiž vůbec, jak dle kroniky Rožmberské dalo by se souditi, nepoložilo se vojsko panské 28. května prozatím mezi Chrástany a Vrbčany, ovšem na západě od brázdy Čertovy, t. j. někde »U trníčka«;
7. konečně ale také vysvítá na jisto, že Diviš Bořek s ohledem na vlastní bezpečnost v době přechodu do formace bitevní, nucen byl se vzhledem na blízkost nepřítele voliti vzdálenější od něho silnici Trstenickou. — —

Formace bitevní (zvláště šířka) na obrazci provedena jest v měřítku větším k snadnějšímu přehledu přechodu v šestiřad, v němž číslice označují stejně číslované oddíly ve formaci pochodové, tak že lze snadno sledovati jak se v šestiřad vozový kladly.

K obr 10.

Vozová pevnost Bratří na »Lipské«.

Všeobecná poznámka:

Vozy na obvodu šiku strženy byly v skupinách článkových (o 5 vozech), mezi nimiž zůstaly mezery pro polní pušky, houfnice (tři v každé mezeře) a harcovnice (jichž počet neznáme). Na zadní straně, k lesu, a na pravo, k jezírku, postaveny do mezer toliko stráže z posádky vozů. Do rohu šiku (při písmeně A na obrazci) postavena 1. houfnice. Šířka jednoho článku stržených vozů obnášela 26, šířka mezer mezi nimi (pokud jen houfnice tu umístěny) 10 kroků po 75 cm.; šířka celého šiku (A—A') tudíž 350, hloubka (A—B) 170 kroků.

Vozy na placech (C—D, E—F.) strženy do skupin po desíti (šířka 52 kroků) s mezerami 20 kroků širokými, které co příčné ulice placní spojovaly placy.

Placy byly tři: přední (G), prostřední (H) a zadní (J), každý o 50 krocích hloubky; mezi vozy placními zůstaly uličky 8 kroků široké. Před průčelím šiku severním vykopán souvislý příkop u vzdálenosti 3 kroků od vozů, hloubky asi tři metrů; na průčelí západním vykopány příkopky stejné hluboké toliko před puškami; odstraněním obou prostředních vozů každého článku na tomto průčelí daly se utvořiti výsadní branky v šířce 12 kroků. Na průčelí východním a jižním nebylo třeba příkopů; šik chráněn tam byl jezírkem a lesem.

Přední a zadní kola každého vozu průčelí bitevního (severního a západního) spojena byla dvojitými houžvemi, nad to pak vozy článků navzájem silnými dlouhými řetězy.

Lid k vozům neodlučně šikovaný rozestaven by následovně: v průčelí bitevním: vozatajové s potahy na placech na stanovišti praporci označeném; na vozech po třech puškových (po jednom z vozů zadního řádu), dvou střelcích se samostřily; pod vozy za vysutými prkny (na rozvorách) za střelnými po dvou střelcích se samostřily;

na vozech placních po dvou střelcích se samostřily, ostatní lid těsně za svými vozy;

na vozech zadního a pravého průčelí po čtyřech střelcích se samostřily, ostatní lid v mezerách mezi vozy na stráž:

u každé pušky stál puškař s pomocníky svými; vozataji s potahy na stanovištích na placech; nad to uzavřeny prostory mezi vozy a puškami 1—2 pavezíky s každé strany;

na placech za články vozovými stáli posilci článků, dále v pozadí ale zálohy posilců jednotlivých řádů (na 25 vozů jedna). Na hlavním, prostředním placu nad to záloha všeobecná, výpadní, v několika skupinách; jezdeckto a konečně potahy všech vozů na zvláště označených (praporci) stanovištích.

Vysvětlivka značek.

A—A' = hlavní, severní, průčelí šiku s příkopem;

2 řády vozů po 25 . . . . . 50 vozů

A—B = západní průčelí s příkopky před puškami,

1 řád vozů . . . . . 25 »

C—D, E—F = ... placní řády vozů, každá řada

o dvou řádech po 25 vozech . . . . . 200 »

B—B' = jižní průčelí šiku, o les opěně, 2 řády . . . 50 »

A'—B' = východní průčelí, o rybník opěně, 1 řád . . . 25 »

Souhrnem . . . 350 vozů.

G = přední plac,

H = prostřední plac,

J = zadní plac,

a = pušky v mezerách článků
šiku,

b = příční uličky placní,

i = posilci pro každých 5 vozů
(článkoví),2 = posilci pro každých 25 vozů
(řádoví),

3 = výpadní záloha pěší,

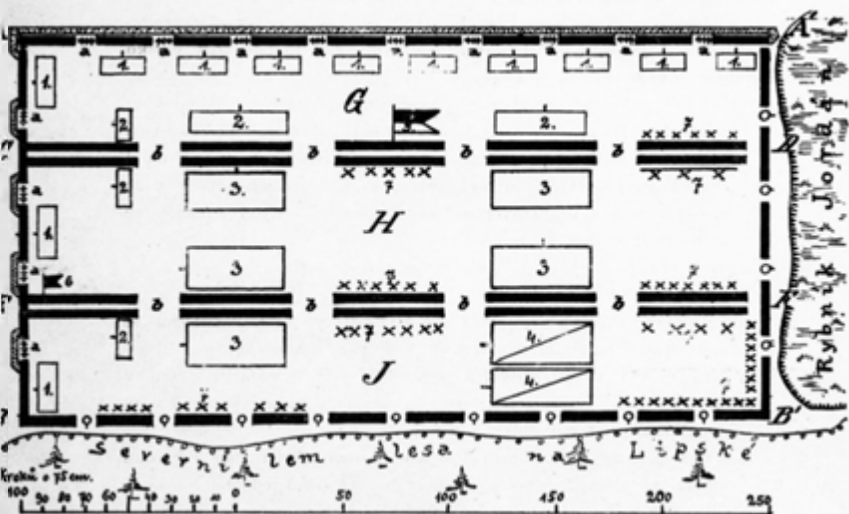
4 = » » jezdecká,

5 = stanoviště vrchního vůdce
a družiny,6 = stanoviště velitele nad prů-
čelím západním a družiny,

7 = stanoviště pro potahy.

Obr. 10.

Vozová pevnost Bratří na »Lipské«.

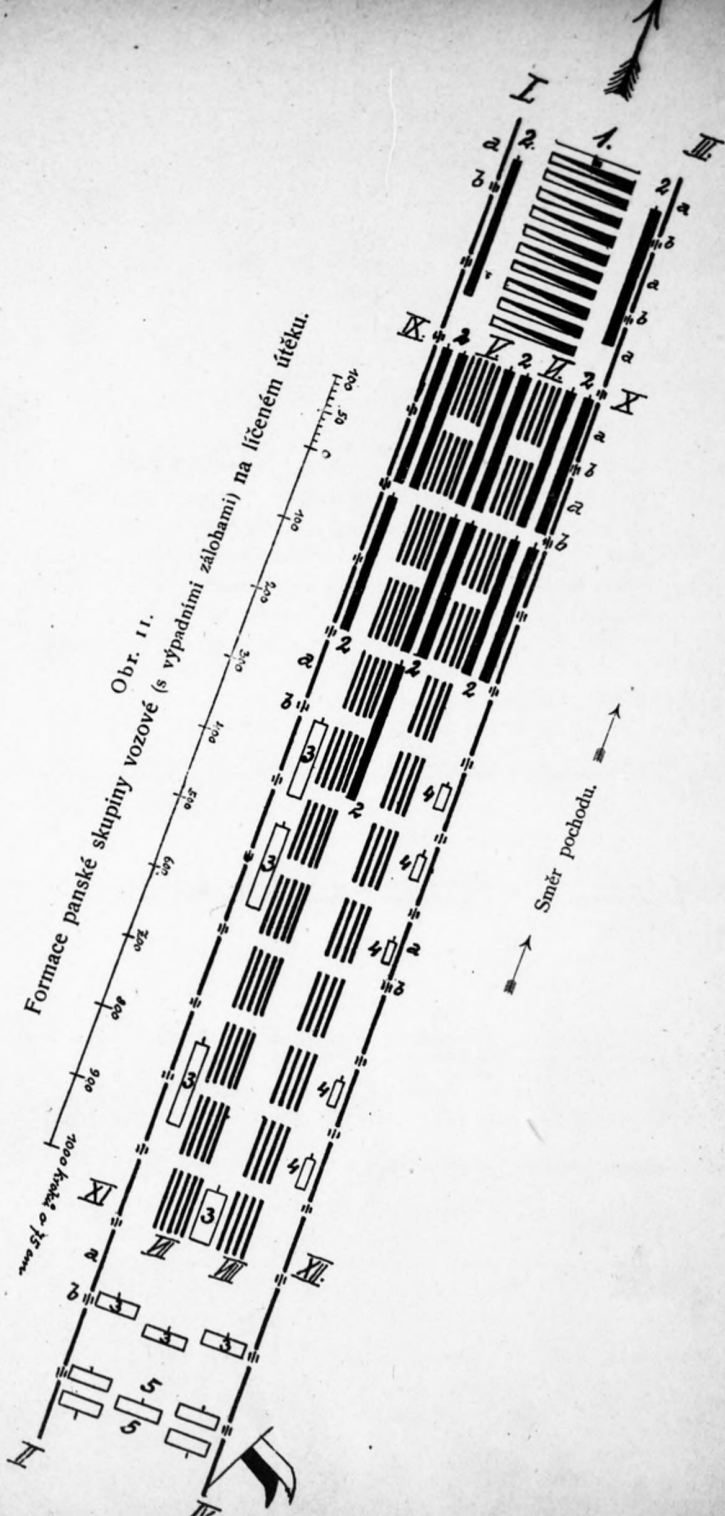

Vysvětlivka k obrazci 10. (Bratr. šik na Lipské).

Skupina vozů. IIII Pušky (houfnice). Pěší lid Jízdný lid.
 ×××× Stanoviště potahů vozů a pušek. Příkopky. ○ Stráž.

Formace panské skupiny vozové (s výpadními záložkami) na líceném útěku.

Obr. 11.

K obr. 11.

Formace panské skupiny vozové (s výpadními zálohami) na líčeném útěku.

Pozn. Formace zůstala táž jako za líčeného útoku;
lid a vozy se toliko čelem obrátili.

- I—II = pravý }
II—III = levý } krajní řád o 18 šikových článkách po 5 vzech.
- I, IX, X, III = { zavírka vozů; je té chvíle v čele proudu; s každé
strany tři články šiku o pěti vzech.
- XI, XII, II, IV = { okřídlení vozů tolikéž ze třech článků šiků; pra-
poreček na konci naznačuje místo (vůz) s něhož
vrchní vůdce Diviš Bořek z Miletínka řídil
ústup skupiny vozové.
- V, VII = 5 řad pravých }
VI, VIII = 4 řady levých } placních vozů, celkem 108 článků šiku
o 5 vzech ve 24 skupinách s 11 plac-
ními příčnými uličkami (celkem 540 vozů).

Vozy v jednotlivých článkách táhly za sebou u vzdálenosti 3 kroků; délka vozů 14 kroků, hloubka článků tudíž 82 kroky.

a = články šiku o 5 vzech.

b = polní pušky v mezerách (2 v každé) za vozy. Hloubka mezer 21 kroků, pokud ovšem nebylo v nich nad 2 pušky; počet pušek panských neznáme.

- 1 = 10 rot jezdeckých za sebou ve dvoj-
řadí; každá o 100 koních, celkem
1.000 koní.
- 2 = 70 rot pěších v proudech (skupinách)
o 5 rotách za sebou táhnoucích;
v každé rotě 100 mužů.
- 3 = Lid měšťanů pražských.
- 4 = Lid Mělnických měšťanů.
- 5 = Roty landfridu Plzeňského a vojska Rožmberského pokud nebyly
s Křehlebcem.
- Vojsko pánů pod obojí.

Celková šířka vozové skupiny = 236 kroků (z toho na každý plac 50 kroků).

Celková hloubka vozové skupiny = 1890 kroků (t. j. jestliže nebylo v mezerách za články vozu vřaděno více než 2 pušky).

Vysvětlivka k obr. 12.

Okamžik, v němž panští jsou již s obou stran ve vozech Bratří.

- 1 = Prokop Holý s družinou.
  - 2 = Bratři bojující s Krchlebcem v zavírce vozů; zavírka té chvíle již zavřena (na obrazci znázorněna otevřena) avšak vozy v ni zpěvrbány.
  - 3 = Záloha táboorského hejtmána Keřského, s níž o málo později probil se ke Kolínu — 12 rot pěších.
  - 4 = Jízda Krchlebcova — 2 roty.
  - 5 = Část Krchlebcovy pěchoty, již ve vozech — as 15 rot.
  - 6 = Ostatní lid Krchlebcův ze zálohy u Vitic a »Na vartě« — 65 rot.
  - 7 = Rozprášený lid levého křídla a středu bratrské útočné skupiny vrací se do vozů.
  - 8 = Hyne Ptaček z Pirkštejna (?) vráží s částí panské jízdy do okřídli bratrského šiku — 6 rot.
  - 9 = Jan Čapek ze Sán útočí na část panské jízdy vrací se od panského zadu vozů, kde se prve bil s panem Ptačkem — 7 rot.
  - 10 = 4 roty panské jízdy, která vrazila do týla bratrskému pravému křídlu a nyní z části chtěla zaskočiti cestu vracějícímu se levému křídlu Bratří; 2 roty z nich napadeny Čapkem.
  - 11 = Roty landfridu Plzeňského a vojska Rožmberského pokud zůstaly ve vozech (20 rot) a lid Pražský a Mělnický (19 rot) ženou z okřídli za přebíhajícími Bratry.
  - 12 = Vojsko pánů pod oboji — 70 rot pěších.
  - 13 = Vozová jízda panská (6 rot), která později prosledovala Bratry »Dolem zabitých« k Bylanům.
  - 14 = Vozová jízda panská (7 rot), která později prosledovala Keřského a Čapka k »Čertově brázdě« a k Vrbčanům.
  - 15 = Zaskočený a sevřený houfec dříve pravého křídla útočících Sirotků v poslední seči.
  - 16 = Stanoviště (pravděpodobné) Diviše Bořka s družinou v této chvíli bitvy.
-

K obr 13.

Vysvětlení průběhu bitvy Lipanské.

I. Ličený útok panských.

- A = Bratrský šik na »Lipské«.
 B = Skupina Krchlebcova se 4 puškami
 C = Vozová skupina panská se zálohami, } bezprostředně před
 v boji dělostřeleckém, } obratem k ličenému
 útěku.

II. Rozhodný okamžik: Bratři padají do léčky panské.

- a = s toho místa unikli Bratři nazpět do svých vozů.
 b = část Bratří, již návrat do vozů byl panskými zaskočen.
 c = panská záložní jízda v týlu Bratří.
 d = pěší zálohy z panského šiku vozového.

V P = vozový šik panský po vyskočení záloh panských, do konce bitvy.

III. Poslední zápas.

- 1 = Pokus Bratří probít se do Kolína.
 2 = Krchlebcův útok; jezdecká část již ve vozech bratrských.
 3 = jízdní záloha panská v bratrských vozech.
 4 = útok pěších záloh z panské skupiny vozové.
 5 = seč »Na hrobech«.
 6 = Jan Čapek ze Sán a Ondřej Keřský probili se a prchají do Kolína.
 7 = Část panské jízdní zálohy na prosledech až k Vrbčanům.
 V = Vozový šik bratrský; na tomto místě zastaven byl za prosledů za panskými a byl těmito konečně vzat.

IV. Útěk zbytků bratrské pěchoty a prosledy panských.

- 8 = prchající pěchota bratrská v »Dolu zabitých«.
 9. = prosledující vojskové části panské. Řež v »Dolu zabitých«.

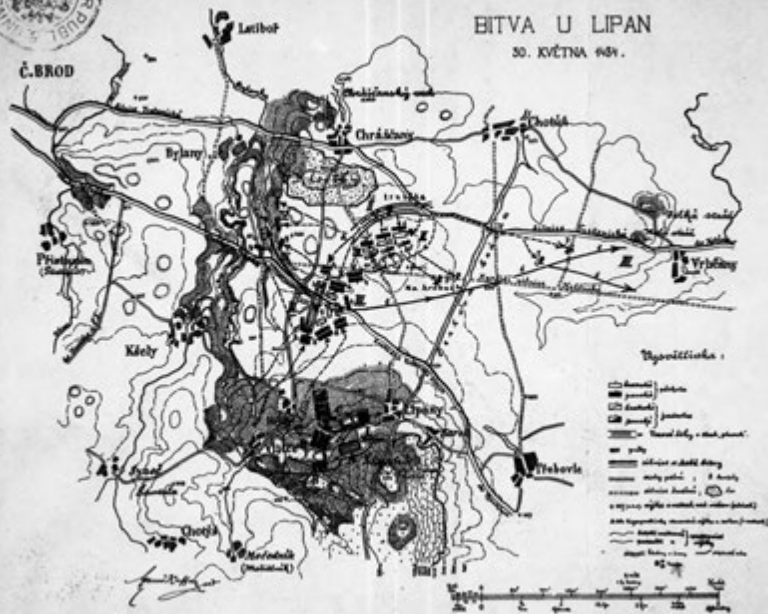

Obrázek 13.

BITVA U LIPAN

30. KVĚTNA 1934.

Měřítko 1 : 50.000.

[illegible]

Čtenář laskavě oprav sobě nedopatření tato:

str.	řádek:	na místo:	vsad' správně:
36	5. zdola	okřídli zastavilo	okřídli, zastavilo
37	15 a 16 »	v řádce 15. zdola škrtnout hranatou závorku, » 16. » vsadit hranatou závorku takto za slovo: »vozů]],«	
38	17. »	velkého	valného
44	17. »	třetí	čtvrté
45	20. »	z	v
46	18. »	jedenáct	třináct
51	1. »	uvnitř zavřený lid hned,	uvnitř zavřený lid, hned
54	3. »	Žlabince	žlabince
59	1. »	koho	kdo
68	7. shora	bojovným	bojovým
75	18. zdola	by	byl

Tiskem L. Beneše v Čes. Brodě.
